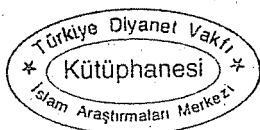
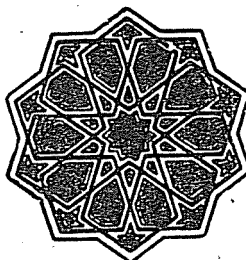

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

CİLT : XXXIX

BİR TÜRK TARİKATI OLARAK HALVETİYYE'NİN TARİHİ GELİŞİMİ VE HALVETİYYE SİLSİLESİNİN TAHLİLİ

Dr. Mustafa AŞKAR

GİRİŞ

Halvetiyye, Türk insanına en fazla etki eden tarikatlardan biri, belki de en önemlisidir. Bu tarikat, her sınıf ve zümreden insana hitabeden ve müntesipleri arasında her meslekten insanları görmenin mümkün olduğu bir gönül ocağıdır. Tarikatlara bu açıdan bakıldığında, farklı meslek gruplarına hitap etse de, genellikle sanatkâr ve entellektüel kesimlerin yoğun ilgi göstermesi yönüyle Mevlevîlik, yine genellikle müteşerrî denilen dinin ahkâmına daha sıkı bağlı kesimlerin rağbet etmeleri yönüyle Nakş-bendîlik dikkat çeker. Ancak, söz konusu Halvetîlik olunca diğer tarikatlardan farklı olarak, hemen her kesimden insanı barındırması ve tasavvuf tarihinde bir çok kollara ayrılmasından dolayı "*tarikat fabrikası*" diye nitelendirilmesiyle göze çarpar. Ayrıca, kurucusundan günümüze kadar özellikle Türklerin bu tarikata ilgi göstermesi meseleyi daha da ilginç hale getirmektedir.

Yine tarihte Osmanlı Padişahlarının yarıdan fazlasının bu tarikata mensub olduğuna dair rivayetler, ayrıca yapılan incelemelerde tekke sayısı bakımından diğer tarikatlardan hemen her zaman fazla olması konunun önemini artırmaktadır. Bununla birlikte Halvetîlik çok çabuk alt şubelere ayrılabilen bir özelliği sahip olması açısından mühimdir. Bu vesileyle halen günümüzde gerek alaniçi gerekse alandışı araştırmacılar tarafından sorgulanmakta olan, Halvetiyye silsilesini baz alarak tarikatların mevcut silsilelerinin ilmi açıdan bir tahlilini yapacağız.

İşte biz, bu makalemizde güncelliğini koruduğu ve tarihteki üstlendiği misyonundan dolayı prototip olarak Halvetîliği seçmiş bulunmaktayız. Yukarıda ifade etmeye çalıştığımız sorulara akademik çerçevede cevaplar bulmaya gayret edeceğiz.

I. HALVETİYYE TARİKATI VE TARİHİ GELİŞİMİ

Aslında “bir kimse ile yalnız kalmak”¹ anlamına gelen halvet kelimesi, dilimizde “ıssız yerde yalnız kalma”² anlamında kullanılmaktadır. Geniş anlamda halvet, “büsbütün yalnız durmak, تنها yer, tenhada kalma, halvete girme, ibadet, zikir ve riyazet ile meşgul olmak üzere تنها bir hücreye kapanma, hamamın özel bölmesi”³ manalarına gelir.

Tasavvuf literatüründe halvet “çile” olarak da ifade edilir. Bu takdirde dervişler arasında “erbaîn çıkarmak” şeklinde belirtilen ifadede kırk gün halvete çekilmek kastedilir⁴. Aslında “Çihil” Farsçada, ‘erbaîn’ de Arapçada kırk manasına gelmektedir. Çilenin kırk gün olmasına, Hz. Musa’nın Allah ile konuşmadan önce kırk gün oruç tutup, ibadet etmesi kaynak gösterilir⁵. Diğer taraftan, insanın anne karnında geçirdiği embriyolojik gelişim evrelerinin kırkar günde tamamlandığı için halvetin kırk günde biteceği yorumu yapılır.

Tasavvuf alanında terminolojik anlamda halvet, “Hiç bir insan veya meleğin olmadığı bir yerde, ruhun gizlice Allah ile konuşmasıdır” şeklinde tarif edilir⁶. Halveti şeyhi Ömer el-Fuadî, halvet anlayışının İslâmdan kaynaklandığını ispat sadedinde kaleme aldığı risalesinde daha kısa olarak, “Ruhun, kimsenin olmadığı yerde Allah’la konuşmasıdır” şeklinde tarif eder⁷.

Tasavvuf anlayışında halvetten gaye, tasavvufî hayata yeni başlayan kimsenin belli bir müddet hemcinslerinden ayrı kalıp, zihnini Allah düşüncesi üzerinde yoğunlaştırmasıdır⁸. İlk tasavvuf kaynaklarında, halvetin, uzletle birlikte zikredildiğini görüyoruz. Aynı şekilde Kuşeyrî, halvet,

1. Asım Efendi, *Kamus Tercümesi*, (Matbaa-i Osmaniyye) İstanbul 1304-1305, c. III, s. 805.
2. Türkçe Sözlük, *Türk Dil Kurumu*, (TTK Basımevi) Ankara 1988, c. I, s. 603.
3. Şemseddin Samî, *Kamus-ı Türkî*, (Dersaadet) İstanbul 1317, s. 587; M. Zeki Pakalın, *OTDTS*, c. I, s. 712; Ferid Devellioğlu, *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lugat*, (Aydın Kitabevi) Ankara 1988, s. 382; H. Landolt, “Khalwa”, *El, liden* 1978, c. IV, s. 990.
4. Rahmi Serin, *İslâm Tasavvufunda Halvetiler ve Halvetilik*, (Petek yayınları) İstanbul 1984, s. 67.
5. Araf Sûresi, âyet 142.
6. Muhyiddin İbn-i Arabî, *Mu’cemu Istilâhâtî’s-Sufiyye*, tah. B. Abdülvehhab el-Cabî, (Daru’l-İmami Müslim) Lübnan 1990, 69; Cürcanî, *Tarifât*, (Matbaa-i Amire) İstanbul 1275, s. 41; Abdürrezzak Kaşânî, *Istilâhâtî’s-Sufiyye*, tahkik: Abdül’âl Şahin, Kahire 1992, s. 180; Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî, *Camîu Usulî’l-Evliyâ*, (Matbaatü’l-Vehbiyye) Kahire 1298, s. 83; Ebî Enver Fuâd Azzâm, *Mu’cemu Istilâhâtî’s-Sufiyye*, Lübnan 1993, s. 82.
7. Ömer el-Fuadî, *Risale fî Beyânî Fezâil-i İtikaf ve Halvet*, Süleymaniye Kütüphanesi (Esad Efendi Böl.), no: 1734/5, v. 94/b.
8. Hayrani Altıntaş, *Tasavvuf Tarihi*, Ankara 1991, s. 125.

safvet ehlinin sıfatı, uzlet, vuslat ehlinin emaresidir, der. Yine Kuşeyrî'ye göre, müridin başlangıçta halvet halinde bulunması şarttır. Uzleti tercih eden bir kimse için hak olan şey, müridin insanların şerrinden değil, insanların o müridin şerrinden selamette bulunmalarıdır⁹. Ayrıca mutasavvıflar, halvet'i bir rizayet şekli olarak kabul ederler. Yine onlara göre, halvete giren kimse, duyu organlarını dış dünyaya kapatır ve kalb açılır. Sonuçta kalbin burhanı zuhur eder ve gayb nuru ile aydınlanır¹⁰. Halvetiye Tarikatı'nın temel esaslarından biri olan Halvet'in yirmi dört adâbı olduğunu görüyoruz¹¹.

Ayrıca, aynı kelimeden türeyip, bir tarikat adı olan Halvetiyye kelimesinin harflerinin de, ayrı ayrı manalar ifade ettiği kaydedilir. Bu kelimedeki "hı" harfî, masiva düşüncesinden kalbi boşaltmak anlamına gelen "huluvv"a işaret eder. "Lâm" harfî, zikir lezzetine, "vav" harfî, "vikâye" korunmaya, "te" harfî, temkin'e, "yâ" harfî, zorluk (usr), "he" harfî, müşahedeye delalet eder¹². Ancak bu ihtiyatla yaklaşılması gereken, ilmî olmaktan uzak, hurufî bir yorumdur.

Halvet'in, bir tarikat adı olarak ortaya çıkmadan önce varolduğuna dair rivayetlere rastlanmaktadır. Bu görüşe göre, İsrailoğulları Mısır'da iken, Allah'ın, Firavn'ı helak edeceği ve Hz. Musa'nın kendilerine bir kitap getirmek üzere Allah'a münacaatta bulunduğu kaydedilir. Allah da, bu görüşmeden önce, Hz. Musa'ya "otuz gece vade verip, sonra buna, on gece daha ekler"¹³. Bunun üzerine Hz. Musa da, Allah ile mükâlemeden önce tam kırk gün oruç tutar ve ibadet eder. Hz. Musa, kardeşi Harun'u yerine vekil bırakır ve Tûr Dağına gider¹⁴. Bu olaydan anlaşılacağı üzere

9. Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, (Daru'l-Hayr) Lübnan 1993, s. 102. Ayrıca halvet ve uzlet konusunu krş. Ebu Nasr es-Serrâc, *Kitabu'l-Luma'*, (Daru'l-Kütübî'l-Hadîse) Kahire 1960, ss. 277-278; Gazzalî, *İhyau Ulûmî'd-Dîn*, (Matbaatü Mustafa Halebî) Kahire 1358/1339, c. II, ss. 221-241.
10. Sinan bin Yakub, *Sünen-i Meşâyih-ı Halvetiyye*, Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi, no: 05 Ba 1540/8, v. 188b; Necmeddin-i Kübrâ, *Tasavvufî Hayat*, çev. Mustafa Kara (Dergâh Yayınları) İstanbul 1980, s. 76.
11. Bu adâbın esasları konusunda geniş bilgi için bkz. Muhammed b. Hasan el-Halvetî, *el-Adâbu's-Seniyye*, Süleymaniye Kütüphanesi (Düğümlü Baba Böl.), no: 218, vv. 57a-66b; Y. Nuri Öztürk, "Al-Adâb As-Saniyya Li Man Yuridu Tarika Saddât Al-Halvatiyya", İslâm Medeniyeti, c. V, S. 1, Ocak 1981, ss. 57-58.
12. Sarî Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-Fuâd fi'l-Mebde-i ve'l-Meâd*, (Matbaa-i Amire) İstanbul 1288, s. 133; Hüseyin Vassaf, *Sefine-i Evliyâ-yı Ebrârî Şerh-i Esmâr-ı Esrâr*, c. III, Süleymaniye Kütüphanesi (Yazma Bağışlar Böl.), no: 2307, v. 94; Sadık Vicdanî, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyyeden: Halvetiyye Silsilenamesi*, (Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası) İstanbul 1338-1341, s. 20; E. Behnan Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, (Türkiye Yayınları) İstanbul 1964, ss. 172-173.
13. Araf Süresi, âyet 142.
14. Sühreverdî, *Avarifu'l-Maârif*, haz. H. Kamil Yılmaz-İrfan Gündüz, İstanbul 1990, ss. 263-264; İsmail Hakkı Bursevî, *Tefsir-i Ruh'u'l-Beyân*, (Daru'l-Fikir) Beyrut tahrîsiz, c. III, ss. 227-229; Aynı yazar, *Ruhu'l-Mesnevî*, (Matbaa-i Amire) İstanbul

H. Musa, Allah ile mükâlemeden önce uzlete çekilmiş, halvete girmiştir. Yine, Hacı Bayram Veli'nin halifelerinden Ahmed Bîcan, H. Davud'un ufak bir kusurundan utanıp, tevbe için تنها bir yere çekilerek kırk gün orada ağlamak, sürekli secde yapmak ve af dilemek gibi uygulamalar yapmasını, halvete örnek gösterir¹⁵. Kanatimizce bu olaylar, genel anlamdaki halvetten çok tasavvufdaki çile anlayışına ve onun kırk gün olmasına kaynaklık etmektedir.

Halvetin tarihi konusunda, bir çok mutasavvıfın kabul ettiği olay, H. Peygamber'in, bi'setten önce Hıra mağarasındaki ibadeti ve yaşantısıdır. Bilindiği gibi H. Peygamber, vahye hazırlanış devresinde tam bir halvet hali yaşamaktaydı. H. Aîşe'den nakille "H. Peygamber (s.a)'e yalnızlık sevdirmiş ve o da belirli bir süre orada ibadet etmişti"¹⁶. Mutasavvıflar tarafından bi'setten önce, H. Peygamberin Hıra mağarasında yaptığı bu uzlet ve ibadet hali, tasavvufdaki halvet'in tarihî kaynağı olarak nitelendirilirken¹⁷, İbn-i Teymiye buna itiraz eder ve farklı bir yorum getirir. Ona göre, bu durum peygamberlikten önce vuku bulduğu için geçerli değildir. Şayet böyle bir şey emredilmiş olsaydı, H. Peygamber'in hayatının son yirmi üç senesinde, o mağaraya tekrar gitmiş olması gerekirdi. İbn-i Teymiye'ye göre, H. Peygamber bi'setten sonra gitmediğine göre, müslümanların böyle bir hayatı numune almaları tutarlı değildir¹⁸.

Halvet konusunda yapılan bu tür itirazlara rağmen, mutasavvıflardan H. Peygamber'in Hıra'daki uygulamasını esas alarak, halveti sünnet kabul edenler de vardır¹⁹. Aslında mutasavvıfları, halvet konusunda etkileyen ve fıkıh kitaplarında bir ibadet biçimi olarak ele alınmış bir diğer uygulama da, İtikaf meselesidir²⁰. "Mescit hükümünde özel bir mekanda ibadet niyeti ile bir müddet bulunmak" şeklinde tarif edilen itikaf, H. Peygamber'in Medine döneminde hayatının sonuna kadar yapmaya

1278, s. 478; M. Âli Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, sad. H. R. Yananlı, (Kitabevi) İstanbul 1992, s. 162; Annemarie Shimmel, *Tasavvufun Boyutları*, çev. Erol Gürol, (Adam Yayınları) İstanbul 1982, s. 97; Serin, *İslâm Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetiler*, s. 67.

15. Ahmed Bîcan, *Envârul-Aşîkîn*, der. M. Faruk Gürtunca, (Ülkü Kitap Yurdu) İstanbul 1972, s. 133.

16. İbn-i Hişâm, *es-Sirâtü'l-Nebeviyye*, c. I, (Daru'l-Kalem) Beyrut tarihsiz, s. 25.

17. Mustafa el-Bekrî, *Hediyyetü'l-Ahbâb* (Tıbyan içinde), c. I, v. 358a; Ömerü'l-Fuâdî, *Risâle fî Beyân-ı Fazâil-i İtikaf ve Halvet*, v. 95b; Muhammed Nuru'l-Arabî, *Niyazî-i Mısırî Divan Şerhi*, s. 213.

18. İbn Teymiye, *Mecmû'u'l-Fetavâ*, haz. Abdurrahman b. Muhammed Mecdî, Riyad 1381, c. X, s. 393; Muhammed Dernîka-Sühham Tevfik, *İbn-i Teymiyye ve's-Sufiyye*, (el-Mektebü'l-İslâmî) Beyrut 1992, ss. 99-101.

19. İsmail-i Ankaravî, *Minhacü'l-Fukarâ*, Bulak 1256, s. 151.

20. Abdullah el-Mevsîlî, *el-İhtiyar li-Ta'lîl-i-Muhtar*, tah. M. Ebu Dakîka, Kahire 1370/1951, c. I, s. 136.

devam ettiği, sünnet-i müekkede kabul edilen bir uygulamadır²¹. Kanaatimizce, Hz. Peygamber'in bu tür ibadet ve uygulamaları, mutasavvıfların halvet anlayışı konusunda örnek teşkil etmiş ve onları etkilemiştir.

Halvetîler daha da ileri giderek, mübtedî olan müridin uzlet ve halvet yapmasının zorunlu olduğu görüşünü ileri sürerler²². Bu konu üzerine bir eser te'lif eden Halvetî şeyhi Ömeru'l-Fuadî (ö.1046/1636) halveti, sadece Hz. Peygamberin değil, diğer tüm peygamberlerin yaptığı bir uygulama olarak takdim eder²³. Yine konuyla ilgili olarak B. C. Martin, halvet anlayışının İslâm tasavvufuna, Hristiyanlıktan geçtiği görüşünü söylerse²⁴ de, kanaatimiz, insanın bu şekilde dinî duyguların ve sosyal olayların yönlendirmesi ve zorlaması sonucu, yaratıcısıyla başbaşa kalmak amacıyla toplumdan uzaklaşmasının her zaman mümkün olabileceği, yönündedir.

Diğer taraftan, İslâm tasavvufundaki çile ve halvet anlayışının Hristiyanlıkta, tamamen farklı olduğunu görüyoruz. Öncelikle Hristiyanlıktaki halvet uygulaması halvetten çok, bir ruhbanıyettir. Çünkü İslâm tasavvufundaki halvet ve uzlet, bir sülûk metodu olup, zaman açısından sınırlıdır. Özellikle de, kırk gün olduğu için "çile" kelimesiyle karşılanmıştır. Hristiyanlıktaki ruhbanıyete gelince, Allah'a ulaşmak için hayattan ve insanlardan tamamen kopmaktır. İşte, İslâm tasavvufundaki halvet anlayışının Hristiyanlıktan geçmediğini buradan anlıyoruz. Diğer taraftan, Halvetî şeyhi Ömeru'l-Fuadî, bazı kimselerin Halvetîleri, ruhbanlıkla suçladıklarını ifade ederek, Hristiyan ruhbanların et yemeyi terk ettiklerini, Halvetîlerin ise böyle bir adeti olmadığını belirtir. Bunlardan daha da önemlisi Halvetîlerin, gerek niyet, gerekse şekil ve inanç olarak Hristiyan ruhbanlardan tamamen farklı olduklarını ortaya koymaya çalışır²⁵.

Halvet, ilk dönem eserlerinde uzlet olarak yer alır. Müride, sülûkunun başlangıcında halvete çekilmesi öğütlenir. Ancak bu, müridin kendisinden, toplumun selamette kalması içindir. Yoksa, müridin halkın şerrinden kaçması niyetiyle halvet olamayacağı görüşü, hakimdir²⁶.

21. Aynı eser, ss. 136-137.

22. Sinan b. Yakub, *Sünen-i Meşâyih-i Halvetiyye*, v. 188a.

23. Ömeru'l-Fuadî, *Menâkıb-ı Şerif-i Pîr Halvetî Hazret-i Şaban Velî*, (Kastamonu Vilâyet Matbaası) Kastamonu, 1294, v. 94a.

24. B.C.Martin, "A Short History of The Khalwati Order of Dervishes", (Scholars Saints and Sufis Muslim Religious Institutions Since 1500 içinde), California 1975, s. 275.

25. Ömeru'l-Fuadî, *Risâle fî Beyan-i Fezâil-i İtikaf ve Halvet*, Süleymaniye Kütüphanesi (Esat Ef. Böl.) no: 1734/5, v. 98a.

26. Sühreverdî, *Risaleü İrşadi'l-Mürîdîn ve İncâdü't-Talibîn*, Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi, 05 Ba 1074/4, v. 110a.

Halvet, bir tarikata ad olarak ortaya çıkmadan önce, diğer bir çok mutasavvî tarafından uygulanagelmıştır. Bilindiği gibi *İmam-ı Gazalî* (ö.505/1111), hakikatı arama süreci sonunda tasavvufu karar kılmış ve içine düştüğü entellektüel krizden, halvetle kurtulmuştur. *İmam Gazalî, el-Munkızu mine'd-Dalâl* adlı otobiyografik eserinde, yaklaşık on yıl insanlardan ayrı halvet hali yaşadığını ve o yalnızlıklar esnasında kendisine çok şeylerin malum olduğunu belirtir²⁷. Gazalî'nin kardeşi Ahmed Gazalî de halvet meselesini, tasavvufun önemli bir metodu olarak kabul eder ve bir eserinde genişçe ele alır²⁸.

İbn Arabî (ö.661/1263), halvet üzerine müstakil risaleler yazmış, halveti, müridin halktan uzak kaldığı kadar, Allah'a yaklaşacağı yorumuyla açıklamıştır²⁹. Yaklaşık aynı dönemde, *Mevlâna Celâleddin Rûmî* (ö.673/1274) de, başlangıçta halvete girmiş ve bir çok erbaîn çıkarmış, *Şems-i Tebrizî* ile karşılaştıktan sonra halveti terkedip, celveti tercih etmiş, halkın arasına karışmıştır³⁰. *Ahmed Yesevî* (ö.576/1161) altmış üç yaşına geldiği zaman, yeraltında kendine bir mezar kazdırıp, çile çıkarmış, halvete girmiştir³¹. *Ahmed Yesevî*'nin bu uygulaması daha sonra, Yesevîye Tarikatında uygulanagelen bir metot halinde devam etmiştir³².

Yine aynı tarikatın bir kolu kabul edilen Bektaşiliğin kurucusu *Hacı Bektaş-ı Velî* (ö.646/1248)'nin, Horasan bölgesinden Anadolu'ya gelişi esnasında uğradığı yerlerde halvete girip, çile çıkardığını görüyoruz³³. Halvetiliğin bir uzantısı olan Bayramîye Tarikatında da, bu tarikatın esasını teşkil eden halvetin önemini koruduğunu ve *Hacı Bayram velî* (ö.833/1430) tarafından bizzat uygulandığını görüyoruz³⁴.

Tasavvuf tarihinde, en yaygın ve etkin tarikatlardan Nakşibendiyye Tarikatında ilk dönemlerde görülmemekle birlikte, *Mevlanâ Halid Bağdadî* (ö.1242/1827)'den sonra, Halidiyye kolunda halvet'in uygulandığına

27. Gazzalî, *el-Munkızu mine'd-Dalâl*, Beyrut 1987, s. 68.

28. Ahmed Gazalî, *Sırru'l-Esrâr fî Keşfi'l-Esrâr*, tah. A. Salih Hamdân, Kahire 1988, ss. 50 vd.

29. İbn Arabî, *el-Envâr fîma Yemnahû Sahibe'l-Halveti min Esrâr*, tah. Abdurrahman Hasan, Kahire 1936, s. 15; Aynı yazar, *el-Halveti'l-Mutlaka*, (Alemü'l-Fikr) Kahire 1415, s. 26.

30. İsmail-i Ankaravî, *Minhacü'l-Fukarâ*, Bulak 1256, s. 151.

31. Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, (DİB Yayınları) Ankara 1982, s. 58.

32. Mustafa Aşkar, "*Ahmed Yesevî ve Tasavvuf Anlayışı*", Diyanet, (Üç aylık İlmî Dergi), c. XXIX, s. 4, s. 54.

33. Cavit Sunar, *Melâmilik ve Bektaşilik*, AÜİF Yayınları, Ankara 1973, ss. 36-37; Abdülkadir Sezgin, *Hacı Bektaş-ı Velî ve Bektaşilik*, (Sezgin Neşriyat) İstanbul 1991, ss. 48-49.

34. Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayram Velî*, (Kültür Bakanlığı Yayınları) Ankara 1991, s. 151.

şahit oluyoruz³⁵. Ayrıca, bu tarikatla, halk içinde Hak ile birlikte olmak anlamına gelen "*Halvet der Encümen*" esası, teknik açıdan farklı da olsa, halvet uygulaması olarak mütaala edilebilecek bir anlayıştır³⁶. XIX. yüzyılın başında Kuzey Afrika'da ortaya çıkan İdrisiyye Tarikatında, halvetin bir tarikat metodu olarak tatbik edildiğini biliyoruz³⁷. Görülüyor ki, halvet anlayışı; Halvetîlik bir tarikat olarak ortaya çıkmadan önce ve sonra, hemen hemen bir çok tarikatla uygulanan bir metottur.

Halvet'in bir tarikat adı olarak ortaya çıkışı ise, *Ebu Abdullah Siracceddin Ömer bin Ekmeleddin el-Gilânî el-Lahicî* (ö.750/1349) ile birlikte³⁸. Kaynaklarda bu zatın halvet'i çok sevip, hayatı boyunca pek çok halvete girdiği için, kendisine Halvetî lakabı verildiği zikredildiği gibi³⁹, onun büyük bir çınar ağacının kovuğunda defalarca halvet çıkarmasından dolayı bu lakabla anıldığı kaydedilir⁴⁰. Rivayete göre, bir gün تنها bir mahalde, büyük bir çınar ağacı görür. Bunun için de halvete niyetle uzun süre halkın gözünden kaybolur. Dervişleri onu arar ve çınarın içinde bulurlar⁴¹. Aynı şekilde bir çok halvet çıkarınca, kendisine Halvetî lakabı verilmiş ve bu, tarikata ad olagelmıştır.

Yine bu olayın, Halvetiye Tarikatına isim verilme sebebi olarak zikredilmesinin dışında, Halvetîlerin, halveti diğer tarikat mensublarından çok yaptıkları ve o yolla daha fazla feyz aldıkları için, bu adla anıldığını söyleyenler de vardır⁴².

Halvetiye Tarikatının bu adla isimlendirilmesinin sebebi ne olursa olsun, bir Osmanlı mutasavvıfı olan Niyazî-i Mısırî (ö.1105/1694)'nin tari-

35. Abdülmecid el-Hanî, *el-Hadâiku'l-Verdiyye fî Hakâik el-Ecillâi'n-Nakşibendiyye*, Kahire 1308, ss. 218-221; Muhammed bin Abdullah el-Hanî, *el-Behcetü's-Seniyye fî Adâbi't-Tarikati'l-Âliyyeti'l-Halidiyye*, İstanbul 1989, s. 56.
36. Ebu'l-Manne Butrus, "*Khalwe ard Rabita in the Khâlîdî Suborder*", (Nakşibendilik tebliğleri içinde) İstanbul-Paris 1990, s. 291.
37. R. S. O'Fahey-Bernd Radtke, "*Neo-sufism Reconsidered*", Newyork-Berlin 1993, c. LXX, S. I, s. 59; Tringham, *The Sufi Orders in Islâm*, s. 106.
38. Haririzâde, *Tıbyanü Vesâili Hakâik fî Beyânı Selâsili't-Tarâik*, c. I, Süleymaniye Kütüphanesi (İbrahim Ef. Böl.), no: 430, v. 343/b; Vicdani, *Tomar*, s. 19; Serin, *Halvetîlik...*, s. 70; E. Montet, "*Religious Orders (Muslim)*", Encyclopedia of Religion and Ethics, Newyork 1951, c. IX-X, s. 725; F. De Jong, "*Khalwatiyye*", El, Leiden 1978, s. 991.
39. Vicdani, aynı yer.
40. Ömerü'l-Fuâdî, *Risâle fî Beyân-ı Fezâil-i İtikaf ve Halvet*, v. 96a.
41. el-Hulvî, *Lemezât-Hulviyye ez-Lemezât-ı Ulviyye*, Millet kütüphanesi (Ali Emîrî-Şer'iyye Bölümü), no: 1100, v. 129a; Haririzâde, *Tıbyan*, c. I, v. 345b; Hüseyin Vasaf, *Şefine*, c. III, v. 93; Vicdani, *Tomar*, s. 20; L. Nihal Yazar, *Halveniliğin Şa'baniye Kolu, Menâkib-ı Şerif ve Türbenâme*, Ankara 1985, s. 129; Mustafa Kara, *Bursa'da Tarihatlar ve Tekkeler-II*, (Uludağ Yayınları) Bursa 1993, s. 15, Martin, "*A Short History of The Khalwati Dervishes*", s. 276.
42. Mustafa el-Bekrî, *Hediyetü'l-Ahbâb (Tıbyan içinde)*, c. I, s. 365a.

kat isimlerini birer izafet olarak görmesi oldukça ilginç ve önemlidir. Niyazî-i Mısırî, bu konuda, "her kim izafetleri düşürerek, dar beşeriyet yurdundan, Allahın geniş arzına hicret ederse ki, bütün nebiler, rasüller ve kâmiller oraya hicret etmişlerdir, ona ya nebi, ya rasiül, ya velî denir. Fakat, henüz oraya kavuşmayan, yolda bulunan kimseye ya Halvetî, ya Celvetî, ya Kadirî, ya Mevlevî, ya Nakşibendî denilir. Yollar mahlukatın nefesleri sayısınca çoktur. Ehl-i tarîk birbirine tercih edilemez"⁴³.

Her ne kadar Halvetiye Tarikatının Ömer Halvetî (ö.750/1349) ile ortaya çıktığı biliniyorsa da, Halvetiye'nin kurucusu olması konusu tartışılmaktadır⁴⁴. Yukarıda belirttiğimiz gibi onun ilk "halvetî" lakabını alması ve çınar ağacı içinde halvet yapması, bu tarikatın kurucusu olması için yeterli sebep değildir. Bu anlamda Halvetiye Tarikatının gerçek kurucusu, "Pîr-i Sanî" lakabıyla anılan Seyyid Yahya Şirvanî (ö.868/1463-64)⁴⁵dir. Çünkü Taşköprüzâde'nin de belirttiği gibi, Halvetilikte ilk defa halifeler yetiştirip, başka memleketlere gönderen bu zattır⁴⁶.

Yine aynı kaynaklarda, Yahya Şirvanî'nin etrafında on bin kadar mürid topladığı rivayetine bakılırsa, onun bir çok mürid yetiştirmek yoluyla tarikatı yayarak, bu tarikatın gerçek kurucusu ünvanını hakettiği anlaşılmaktadır⁴⁷. Yine tarikatın kollara ayrılmasının, Yahya Şirvanî'den sonra başlaması da⁴⁸, onun tarikatın gerçek anlamda ilk kurucusu olduğunu ispat eder mahiyettedir.

Ayrıca Halvetiye'nin silsilesinde ve özünde "ehlibeyt" sevgisinin olması, tarikatın en karakteristik özelliklerindendir. Buna ilaveten, tarikatın çıktığı zaman dilimi ve sosyopolitik ortam arasındaki ilişki dikkat çekicidir. Çünkü XV. yüzyılda, gerek Orta-Asya bölgesi gerekse Anadolu halkı, Moğol ve Timur istilalarıyla ciddî boyutlarda maddî manevî çökün-

43. Niyazî-i Mısırî, *Mevâidü'l-İrfan ve Avaidü'l-lhsan*, Selimağa Kütüphanesi (Hüdâyî Böl.), no: 587, v. 74a.

44. Kissling, "Halvetî Tarikatı-I", çev. M. S. Tayşî, Bilim Sanat Vakfı Bülteni, İstanbul 1993/94, s. 30.

45. Hüseyin Vassaf, bu zâtla ilgili olarak Cumhuriyetin ilk yıllarında gerçekleştiğini tahmin ettiğimiz şu olayı anlatır: "Bir vesileyle Bakü'ye giden M. Ali Aynî, mezarı Bakü'de olan bu zatın, kim olduğunu bölge halkının zamanla unuttuğunu anlayanca, orada Yahya Şirvanî hakkında bir konferans verir. Halk, memleketlerinde Halvetiye gibi dünyanın pek çok yerinde yaygın bir tarikatın kurucunun kendi şehirlerinde medfun bulunduğunu öğrenince, mahcub olmuşlar". (Bkz. Hüseyin Vassaf, *Sefine*, c. III, v. 96).

46. Taşköprüzâde, *eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye*, (Dersaadet) İstanbul tarihsiz, s. 165. Ayrıca bkz. Lamiî Çelebi, *Nefehâtü'l-Üns Tercümesi*, İstanbul 1289, s. 578; Mecdî Efendi, *Terceme-i Şakâik*, (Matbaa-i Amire) İstanbul 1269, s. 288; Harirîzâde, *Tıbyân*, c. I, v. 346b.

47. Taşköprüzâde, aynı yer; Camî, *Nefehât*, ss. 578-579; Harirîzâde, a.g.e., vv. 346a-346b.

48. Aynı kaynaklar.

tü yaşamaktadır. Bu bağlamda Türk toplumu, kendisini moralize edecek manen destekleyecek karizmatik liderlere ve tarikatlara ihtiyaç duymaktadır. İşte Halvetiye Tarikatı, böylesine sosyal ve politik çalkantıların akabinde ortaya çıkmıştır. Kanaatimizce, Halvetiye Tarikatının hızlı bir şekilde yayılmasının ve özellikle de Türk halkı tarafından rağbet görmesinin, çıktığı bu sosyo-psikolojik ve sosyo-politik ortamla doğrudan alakalı olduğunu düşünüyoruz.

Diğer taraftan “*ehlibeyt*” sevgisine bağlı bu tarikatın çıkış yeri olan Horasan bölgesi daha ilk asırlardan itibaren siyasî ve dinî mezheplerin boy gösterdiği bölge olması açısından da ilgi çekicidir. “*Ehlibeyt*” anlayışına dayalı dinî faaliyetler Abbâsî hareketiyle birlikte daha ilk dönemlerde yayılmaya başlamıştır⁴⁹.

Burada bizim açımızdan önemli olan nokta, Halvetiye Tarikatının daha ilk asırlardan itibaren “*ehlibeyt*” motifinin yerleştiği Horasan bölgesinde ortaya çıkmasıdır. Ayrıca Yesevîlik ve onun iki alt türevi olarak Bektaşîlik ve Nakşbendiyye gibi silsilelerinde ehl-i beyte yer veren diğer tarikatlar için de aynı şey söz konusudur.

Demek oluyor ki, bu tarikat, ortaya çıktığı bölgenin sosyo-politik ve dinî anlayışının izlerini taşımakta ve uygun motifler içermektedir.

Seyyid Yahya Şirvanî'nin yetiştirdiği halifelerden bazıları, Anadolu'ya gelmişler ve Halvetiyyeyi Osmanlı toplumunda yaymışlardır⁵⁰. Bunlar: *Pîr Muhammed Erzincanî* (ö.879/1474)⁵¹, *Dede Ömer Ruşenî* (ö.892/1487)⁵², *Molla Ali Halvetî* (ö.?)⁵³ ve *Habib Karamanî* (ö.902/1497)⁵⁴ dir.

49. Hicri IV. asrın sonuna kadar Horasan bölgesinde faaliyet gösteren siyasî ve dinî fırkalar için bkz. Sönmez Kutlu, “*Mürce ve Horasan-Maverâünnehir’de Yayılışı*”, (basılmamış doktora tezi), AÜSBE, Ankara 1994, ss. 164-169.

50. el-Hulvî, *Lemezât*, v. 146b; Sinaeddin Yusuf, *Menâkıb-ı Şerif*, v. 4a; Atayî, *Hadâiku'l-Hakâyık*, (Matbaa-i Amire) İstanbul 1332, s. 62; Kissling, “*Halvetiye Tarikatı-I*”, s. 33.

51. *Pîr Muhammed Erzincanî*, Erzincan'da yetişmiş ve gördüğü bir rüyâ üzerine, Bakü'ye gidip, Seyyid Yahyâ Şirvanî'ye intisab etmiştir. tarikatı icazetini aldıktan sonra, Erzincan'a dönmüş ve tarikat faaliyetlerini sürdürmüştür. 879/1474'de vefat etmiştir. Kabri Erzincan Ulu Camii yanındadır. (Bkz. el-Hulvî, *Lemezât*, vv. 149a-150b; B. Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, (Matbaa-i Amire) İstanbul 1338, s. 174; Hocazâde, *Ziyaret-i Evliyâ*, İstanbul 1325, s. 39).

52. *Dede Ömer Ruşenî*, Aydınlı olup, Bursa'da Şer'î ilimleri tahsil ederken, önce Karaman'a oradan da Bakü'ye giderek, Seyyid Yahya Şirvanî'ye intisab etmiştir. Tarikatı sülûkunu tamamlayınca, şeyhi tarafından Tebriz, Gence ve Karabağ illerine irşat faaliyeti için gönderilmiştir. 892/1487'de Tebriz'de vefat etmiştir. (Bkz. Tapköp-rüzâde, *eş-Şakâiku'n-Nu'maniyye*, ss. 160-161; Lamiî Çelebi, *Nefahâtü'l-Üns Ter-cümesi*, s. 576; B. Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 69).

53. *Molla Ali Halvetî*, Seyyid Yahya Şirvanî yanında sülûkunu tamamladıktan sonra Bursa'ya gelmişti. Molla Ali Halvetî, Fatih İstanbul'u alınca İstanbul'a gelmiştir. Kendisine halk tarafından gösterilen aşırı ilgiden dolayı, başka bir diyara gitmesi is-

Seyyid Yahya Şirvanî'den hilafet alıp, Anadolu'ya tarikat faaliyetlerini sürdürmek için gelen bu zatların vefat tarihleri gözönünde bulundurulduğu zaman, Halvetiye Tarikatının, Osmanlı topraklarında XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yayılmaya başladığını söyleyebiliriz.

Osmanlı topraklarında Halvetiye'nin ilk filizlendiği merkez, *Pîr İlyas Halvetî* (ö.833/1429)⁵⁵ ve *Zekeriya Halvetî* (ö.?)⁵⁶ gibi karizmatik özelliğe sahip şahsiyetlerin çabasıyla Amasya olmuştur. *Pîr İlyas*'ın Şirvan'dan dönmesiyle, Amasya'da ortaya çıkan Halvetiye Tarikatı mensuplarını marifet ilmine teşvik etmiş, bu şekilde halkın hüsn ü kabulüne mazhar olup, çabucak yayılmıştır⁵⁷.

Amasya'da Halvetiye Tarikatının bu şekilde yayılması, daha sonra Çelebi Halife namıyla anılacak ve Osmanlı Tarihinde Halvetiye'nin en parlak dönemini yaşatacak *Şeyh Mehmed Cemâleddin Aksarayî* (*Çelebi Halife*)'nin yetişmesini sağlayacaktır. *Çelebi Halife*, Aksaray'da doğmuş⁵⁸ ve tahsilini Aksaray, Konya ve İstanbul'da tamamlamıştır⁵⁹. Önceleri Tokat'a giderek *Şeyh Tahiroğlu* adında bir şeyhin manevî terbiyesi altına girerse de⁶⁰, şeyhin vefatıyla birlikte, *Seyyid Yahya Şirvanî*'den istifade

tenmiş, o da Karaman'a gidip, ömrünün sonuna kadar orada yaşamıştır. (Bkz. Camî, *Nefehât*, s. 577).

54. *Habib Karamanî*, Karaman'a bağlı Niğde vilayetinin Ortaköy'ünde doğmuştur. Tahsilini tamamladıktan sonra Yahya Şirvanî'nin hizmetine girmiş, on iki yıl hizmet etmiştir. Bu hizmetin akabinde Şeyhi tarafından Anadolu'ya hizmet için gönderilmiştir. Bir müddet, Ankara'da Hacı Bayram Veli türbesi yakınında ikamet eder. Anadolu'nun bir çok yerlerinde hayatı boyunca vaaz ve irşad faaliyetlerinde bulunmuştur. (Bkz. Lamiî, *Nefehâtü'l-Üns Tercümesi*, ss. 577-579; el-Hulvî, *Lemezât*, v. 148b).
55. *Pîr İlyas Halvetî*, Amasya'da sakin iken, Timur, Anadolu'yu işgal edince, onu tutup, Şirvan'a gönderir. Şirvan'da bir müddet talebelere ders vermiş, sonra da Şeyh Sadreddin Hişavî'ye intisab etmiştir. Manevî eğitimini tamamladıktan sonra tekrar Amasya'ya dönmüş ve vefat edinceye kadar (ö. 833/1429) Halvetiye Tarikatında hizmet etmiştir. (Bkz. Camî, *Nefehât*, ss. 572-573; el-Hulvî, *Lemezât*, vv. 143a-143b; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, c. I, (Matbaa-i Amire) İstanbul 1313, s. 397; Kisslin, "*Halvetiye Tarikatı-I*", s. 34; Martin, "*A Short History of Khalwati Dervishes*", s. 278).
56. *Zekeriya Halvetî*, Pîr İlyas yerine şeyh olmuştur. Kabri Amasya'da Saraçlar Çarşısı yanındadır. (Bkz. Lamiî, *Nefehâtü'l-Üns Tercümesi*, s. 573).
57. Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. II, (Necm-i İstiklal Matbaası), İstanbul 1928, s. 225.
58. Sinaneddin Yusuf, *Menâkıb-ı Şerif*, v. 4a; Nişancızâde, *Mir'ât-ı Kainât*, İstanbul 1290, c. II, s. 160; Harîrîzâde, *Tıbyân*, c. I, v. 245b; Hocazâde, *Ziyaharet-i Evliyâ*, s. 40; Yusuf Küçükdağ, *II. Bayezid, Yavuz, Kanunî Devirlerinde: Cemalî Ailesi*, (Aksarayî Vakfı Yayınları) İstanbul 1995, s. 11.
59. Harîrîzâde, *Tıbyân*, c. I, v. 245b; Küçükdağ, a.g.e., s. 13.
60. Taşköprüzâde, *eş-Şakâik*, s. 162; Lamiî, *Nefehâtü'l-Üns Tercümesi*, s. 579; Harîrîzâde, *Tıbyân*, c. I, v. 245b; Serin, *İslam Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetiler*, s. 99; Kisling, "*Halvetiye Tarihi-I*", s. 33.

etmek için Şirvan'a doğru yola çıkar⁶¹. Yolda uğradığı Erzincan'da *Pîr Muhammed Erzincanî* ile görüşür⁶². Oradan Şirvan'a doğru yola koyulur. Ancak iki gün sonra, yolda Yahya Şirvanî'nin vefat haberini duyar⁶³. Bu haber üzerine tekrar Erzincan'daki *Pîr Muhammed Erzincanî*'nin yanına dönerek, orada sülûkunu tamamlar ve Şeyhi tarafından Anadolu'ya irşatla vazifelendirilir⁶⁴.

O sırada şehzâde II. Bayezid'in bulunduğu Amasya'ya gelir⁶⁵. O dönemde Fatih Sultan Mehmed'in veziri Karamanî Mehmed Paşa, diğer şehzâde Cem'i desteklediği için II. Bayezid, açıkça *Çelebi Halîfe*'den kendisini desteklemesini ister⁶⁶. Hatta yapısı itibariyle sufi meşrepli olan II. Bayezid, şeyhe intisab eder⁶⁷. Kısaca II. Bayezid ile şehzadelikinden beri devam eden yakınlıkları, II. Bayezid'in padişah olmasıyla da devam eder⁶⁸. Bu arada II. Bayezid, *Çelebi Halîfe*'yi bir mektub göndererek İstanbul'a davet eder⁶⁹. Şeyh bu emir üzerine yüz kadar müridiyle birlikte İstanbul'a gelir⁷⁰.

Çelebi Halîfe, Halvetiye Tarikatı'nın Osmanlı Ülkesindeki en önemli şeyhidir. Aynı şekilde o dönemde İslâm âleminin kültür merkezi haline gelen İstanbul, tarikatını yaymak için en müsait ortam olacaktır. Padişahla birlikte Amasya'dan gelen *Koca Mustafa Paşa* vezirliğe yükselir. Aynı zamanda *Çelebi Halîfe*'ye bağlı bulunan bu zât, Şeyhe Hangâh yapmak üzere Bizans'tan kalan Kızlar Kilisesini padişahın ister. 1486 yılında *Koca Mustafa Paşa*, oraya 40 hücreli büyük bin hangâh, camii, imaret,

61. Taşköprüzâde, aynı yer; el-Hulvî, *Lemezât*, v. 154b; Harîrîzâde, *Tıbyan*, c. I, v. 246a. Sinaneddin Yusuf, *Menâkıbnâme*'de Şeyhin ölümünden dolayı değil, "min ba'di ben seni irşada isdidaatım yoktur" diyerek, kendiliğinden Yahya Şirvanî'ye gönderdiğini belirtir. (Bkz. Sinaneddin Yusuf, *Menâkıb-ı Şerif*, v. 4a).

62. el-Hulvî, *Lemezât*, v. 154b; Serin, *İslâm Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetiler*, s. 99.

63. Lamiî, *Nefehât*, s. 579.

64. Taşköprüzâde, a.g.e., s. 163; Sinaneddin Yusuf, *Menâkıb-ı Şerif*, v. 4b; Camî, a.g.e., s. 579; Harîrîzâde, a.g.e., v. 246a.

65. Lamiî, *Nefehâtü'l-Üns Tercümesi*, s. 580; Kissling, "Halvetiye Tarikatı-II", s. 31.

66. Taşköprüzâde, a.g.e., s. 163.

67. el-Hulvî, *Lemezât*, v. 155a; Sinaneddin Yusuf, a.g.e., v. 4b.

68. II. Bayezid'in tahta çıkışı esnasında meydana gelen olaylar hakkında bkz. Şehabeddin Tekindağ, "Bayezid II'nin Tahta Çıkışı Sırasında İstanbul'da Vukua Gelen Olaylar Üzerine Notlar", İÜEF Tarih Dergisi, c. X, S. 14, İstanbul 1959, ss. 83-96; Sadeddin Tansel, *II. Bayezid'in Siyasî Hayatı*, (MEB Yayınları) İstanbul 1966.

69. Sinaneddin Yusuf, *Menâkıb-ı Şerif*, v. 4b; el-Hulvî, *Lemezât*, v. 155b; Tahsin Yazıcı, "Fetihten Sonra İstanbul'da İlk Halvetî Şeyhleri: *Çelebi Muhammed Cemaled-din, Sümbül Sinan ve Merkez Efendi*", İstanbul Enstitüsü Dergisi, c. II, İstanbul 1956, s. 94.

70. el-Hulvî, *Lemezât*, v. 156a; Sinaneddin Yusuf, *Menâkıb-ı Şerif*, v. 4b; Harîrîzâde, *Tıbyân*, c. I, v. 246b; Yazıcı, a.g.m., s. 94.

mektepe, medrese, hamam ve tevhidhane yaptırır⁷¹. Yapılan bu Koca Mustafaapaşa Dergâh'ı, İstanbul'da İlk Halvetiye Tekkesi olması yönüyle oldukça önemlidir⁷².

Çelebi Halife, bu Hangâh'ta yaklaşık 10-11 sene Halvetiye Tarikatı'nı yayar ve derviş yetiştirir⁷³. Bu şekilde Osmanlı topraklarında Halvetiliğin yayılması ve yerleşmesine emeği geçen *Çelebi Halife* 903/1497-98 yılında Hac yolunda vefat eder⁷⁴.

Çelebi Halife ile birlikte yayılan ve yerleşen Halvetiye, ondan sonra halifelerinden *Sünbül Sinan* (ö.936/1529), *Merkez Muslihiddin Efendi* (ö.959/1551) tarafından devam ettirilir ve onlardan sonra bir çok kol ve şubelere ayrılarak, asırlarca Türk milletinin dinî ve sosyal hayatında yer alır⁷⁵. Şu halde Osmanlı Devletini ve toplumunu, gerek sosyo-kültürel açıdan nitelik ve nicelik olarak en fazla etkileyen tarikat hiç şüphesiz, *Halvetilik* olmuştur.

Tasavvuf Tarihçisi *Trimingham*'ın da tesbit ettiği gibi⁷⁶, Sünnî bir tarikat olarak başlayıp, zamanla Şîî bir karakter kazanan ve Halvetiye Tarikatı ile ikiz kardeş sayabileceğimiz Safeviyye Tarikatı, gerek tarihi gerekse sosyo-politik açıdan oldukça ilginç bir tarikatır. Bu meselenin ilmi açıdan irdelenmesi hem Halvetiye Tarikatının Osmanlı toplumunda üstlenmiş olduğu sosyo-politik misyonun belirlenmesi, hem de ilk dönemlerde Halvetiye silsilelerinde yer alan ehlibeyt imamlarının sonradan zikredilmemesinin sebebi ortaya çıkacaktır.

Daha önce de kaydettiğimiz gibi, *İbrahim Zahid Geylanî*'de "*Zahidiyye*" adıyla anılan tarikat, ondan sonra *Şeyh Ahî Muhammed Harezmi* (ö.780/1378) ile Halvetiye adıyla devam ederken, *Şeyh Safiyyüddin Erdebilî* ile Erdebiliyye ya da Safeviyye şeklinde yeni bir kola ayrılır⁷⁷.

71. el-Hulvî, *Lemezât*, v. 156a; Sinaneddin Yusuf, *Menâkıb-ı Şerif*, v. 5a; Küçükdağ, *Cemâlî Ailesi*, s. 26; Yazıcı, "*Fe'hten Sonra İstanbul'da İlk Halvetî Şeyhleri*", s. 95.

72. Zâkir Şükrü Efendi, *Die Istanbul'er Dervisch-Konvente Und Ihre Scheiche (Mecmua-ı Tekayâ)*, haz. M.S. Tayşi, Berlin 1980, ss. 2-3.

73. Küçükdağ, *Cemâlî Ailesi*, s. 28.

74. Sinaneddin Yusuf, *Menâkıb-ı Şerif*, v. 5b.

75. Şu ana kadar Kissling'in Halvetiye Tarikatı makalelerini istisna tutarsak, Halvetiye Tarikatı hakkında akademik bir düzeyde monografik bir çalışma yapılmamıştır. Ancak, İstanbul Millet Kütüphanesi Müdürü M. Serhan Tayşi'nin İst. Üniv. Ed. Fak. bağlı olarak, "*Bir Türk Tarikatı Olarak; Halvetilik*" adıyla yapmakta olduğu doktora çalışmasının son aşamasına gelmiş olduğunu biliyoruz.

76. Trimingham, *The Sufi Orders in Islâm*, Oxford 1973, s. 99.

77. Haririzâde, *Tıbyan*, c. II, v. 71a.

Şeyh Safiyyüddin'in yedinci İmam Musa Kazım'ın torunlarından olduğunu ve Safevî Tarikatı silsilesinde Musa Kazım'ın yeraldığını görüyoruz⁷⁸. Aynı şekilde, aynı silsileye sahip Halvetiye Tarikatında Musa Kazım dahil ehlibeyt imamlarının zamanla silsileden silindiğini görüyoruz.

Safeviye Tarikatının kurucusu Şeyh Safiyyüddin (ö. 735/1334), kendisine şeyh aramak maksadıyla dört yıl geçirir ve nihayet İbrahim Zahid Geylanî'yi Gilan'da bulur. Zahid Geylanî kendisini çok iyi karşılar ve tarikatına alarak onu yetiştirir. Şeyhinin yanında yaklaşık yirmi beş yıl kaldığı rivayet edilen Şeyh Safiyyüddin, şeyhi vefat edince yerine halef olur⁷⁹. Aslında sünnî olan bu zat, yaşadığı İlhanlılar döneminde bir tarikat merkezi olan Erdebil'de şöhet yapmış, etrafında kalabalık bir mürid kütlesi toplamaya muvaffak olmuştur⁸⁰.

Yapılan ilmî tetkiklere göre, Şeyh Safiyyüddin'in hayatında bu tarikat tamamen sünnî bir yapıda olup, bu safhada şiî temayüllere rastlamak mümkün değildir. Bu anlamda Osmanlı-Safevî ilişkileri devlet-tarikat bağında olup, Safeviye Tarikatı Osmanlı devletinden her yıl "çerağ akçesi" denilen yardım almaktadır⁸¹. O dönemde İran halkının çoğunluğunun sünnî olması da ayrıca dikkat çekicidir⁸². Aynı şekilde başlangıçta tamamen sünnî olan bu tarikatın, şiiliği benimsemesi ve politik bir tarz alması Safiyyüddin Erdebilî'nin torununun torunu, Şeyh Cüneyd (ö.864/1460) zamanındadır⁸³. Aşıkpaşazâde'den öğrendiğimize göre, Şeyh Cüneyd, Anadolu'ya gelmiş, bir müddet kalmış ve oradaki Batinî boyları ve Şeyh Bedreddin taraftarlarını etrafında toplamak için şiiliği kabul etmiştir⁸⁴. Burada en ilginç nokta, Şah İsmail 905/1500 yılında Erzincan'a gelince Amasya, Tokat, Sivas, Tekeli (Antalya) bölgelerinden gelen kalabalık gruplar halindeki Türkler tarafından karşılanmasıydı⁸⁵. Yine Safevî Dev-

78. E.G. Browne, *A. Literary History of Persia (Modern Times 1500-1924)*, (Cambridge Un. Press) 1953, c. IV, ss. 32-33.

79. Hüseyin Mirjafan, "Sufism and Gradual Transformation in the Meaning of Safavid Period", İÜFTD, İstanbul 1979, S. XXXII, s. 157; Trimmingham, *The Sufi Orders in İslâm*, ss. 99-101; Franz Babinger, "Safiyyüddin", İA, İstanbul 1966, c. X, s. 64.

80. Tahsin Yazıcı, "Safevîler", İA, İstanbul 1966, c. X, s. 53.

81. Ahmed Uğur, *Yavuz Sultan Selim*, (EÜ Basımevi) Kayseri 1992, ss. 45-46.

82. Faruk Sümer, *Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, (Güven Matbaası) Ankara 1976, s. 2, dipnot 4.

83. Sadeddin Tansel, *Sultan II. Bayezid'in Siyasî Hayatı*, (ME Basımevi) İstanbul 1966, s. 235; Gölpınarlı, "Kızıl-baş", İA, İstanbul 1967, c. VI, s. 789.

84. Aşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, (Matbaa-i Amire) İstanbul 1332, ss. 264-267. Ayrıca bkz. Walther Hintz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd XV. Yüzyılda İran'ın Milli Bir Devlet Haline Yükselişi*, çev. Tevfik Bıyıklıoğlu, (TTK Yayınları) Ankara 1948, ss. 16-17.

85. Sümer, *Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, ss. 21-22.

letin kuruluşu esnasında sadece Antalya halkı ve civarından on beş bin atının çoluk çocuğuyla birlikte İran taraflarına gitmiş olması hayli önemlidir⁸⁶. Safevîliğin tam bir devlet haline gelmesi de, *Şah İsmail*'in, Akkoyunlu hükümdarı Şah Elvend'i *Şurûr Savaşında* (907/1501) yenmesiyle birliktedir. Bu tarihte Şah İsmail, on iki imam adına hutbe okutturup, para bastırır⁸⁷.

Bütün bu tarihî verilerden yola çıkarak meseleye baktığımızda, aynı silsileye ve esaslara sahip Halvetiye Tarikatının, genel anlamda Osmanlı devleti ve toplumu arasında tutulmasının sebepleri, kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. *Şah İsmail*'le birlikte tam anlamıyla politik bir hüviyete kavuşan Safevîlik, Osmanlı Devleti için ciddi boyutta bir tehlike olmaya başlayınca, aynı motifleri taşıyan Halvetiye Tarikatı önem kazanmış oldu. Yani o dönemde şia kökenli faaliyetlerin önüne geçmenin yine onların metoduyla, yani tasavvuf kanalıyla olabileceği düşünülmeye başlandı⁸⁸. O halde Osmanlı Devletinin merkezinde ve ülkenin başka bölgelerinde Halvetiye Tarikatının desteklenmesi gerekiyordu. Bu da ancak, aynı motifleri taşıyan politik kulvara yerleşen Safeviyye'ye alternatif olarak Halvetiye Tarikatı'nı önplana çıkartılması suretiyle olabilirdi. Aynı şekilde "*ehlibeyt*" sevgisinden yola çıkarak Anadolu halkını kendi yanlarına çekmek isteyen Şiiilerin, saf dışı bırakılmaları yine aynı metot kullanılarak gerçekleştirilebilirdi.

Burada belirtilmesi gereken diğer bir husus da, Halvetî silsilesinde ilk dönemlerde var olan ehlibeyt imamlarının zamanla zikredilmemeye başlanmasının, Safevîlerin bir tarikat olmaktan çıkıp, devlet halini almalarının eşzamanlı olduğunu görüyoruz. Yine aynı şekilde İslâm kültür tarihinde, Türklük rengi ağır basan ve kırka yakın şubesi bulunan Halvetiye tasavvuf okulu, tamamiyle sünnî karakterlidir. Özellikle Halvetiliğin alt kol ve şubelerinin kurucuları incelendiği zaman hepsinin Türk olduğunu görürüz⁸⁹. İran Şii tesirine karşı Türk Halvetî, Mevlevî, Nakşbendî ve Bayramîliğinin tepki ihtiva eden tavrı ve bu tarikatların şeyhlerin olağan üstü yardımları dikkat çekicidir⁹⁰. Ayrıca bu ve buna benzer olaylar, tasavvufun yatay bireysel yönünün dışında dikey bir tarzda siyasî bir güç oluşturabilmesine verilebilecek en çarpıcı örneklerdendir.

86. Sümer, "Azerbaycan'ın Türkleşmesi Tarihine Umumî Bir Bakış", Belleten, (TTK Basımevi) Ankara 1957, c. XXI, S. 83, s. 445.

87. Sümer, *Safevî Devletinin Kuruluşu*..., s. 22.

88. Küçükdağ, *Cemalî Ailesi*, ss. 94-95.

89. Bkz. Vicdanî, *Tomar*, ss. 1-118.

90. Aynî, *Hacı Bayram Veli*, s. 145; Cebecioğlu, *Hacı Bayram Veli ve Tasavvuf Anlayışı*, (Muradiye Kültür Vakfı yayınları) Ankara 1994, s. 120.

II- HALVETİYYE TARİKATININ TÜRK TOPLUMUNDAKİ YERİ

Diğer taraftan Halvetîlik, kurucusundan itibaren, Türklerin devam ettirdiği bir tarikat olması yönüyle dikkat çeker. Tarihe bakıldığında görüleceği üzere, Halvetiye, Orta Asya'da *Şirvan*, *Lahcan*, *Erdebil* gibi merkezlerde, etnik yönden tamamen Türk olan şahıslar tarafından yayılmış ve geliştirilmiştir. Çağdaş sufi-akademisyen *Ebu'l-vefa Taftâzânî* (ö.1994), bir çalışmasında Halvetîliği Fars kökenli bir tarikat olarak takdim ederse de⁹¹, "*et-Turuku's-Sufiyye fi Mısır*" adlı eserinde bu görüşünden farklı olarak, Halvetiyye'yi XVII ve XVIII. yüzyıllarda Anadolu'dan, Mısır'a gelmiş bir Türk tarikatı olarak nitelendirir⁹². Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Halvetiye Tarikatı, kurucusundan itibaren tamamen Türk kökenli şeyhler tarafından devam edegelen bir tarikat olmuştur.

Buna ilaveten, bizim kaynaklarda ve mecmualarda belirtilen bu tarikata ait tekke sayılarını vermenin ve diğer tarikatlarla mukayeseli olarak ortaya konmasının, bu tarikatın kemmiyet açısından da Türk toplumunda etkileri hakkında fikir vermesi bakımından burada kaydetmeyi uygun görüyoruz. XVII. yüzyılda Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*'sinde, Bursa'da 17 Halvetî, 9 Kadirî, 3 Nakşibendî, 1 Kalenderî, 1 Sa'dî, 1 Bedevî tekkesinin varlığından bahseder⁹³. XIX. yüzyılda yazılan *Mecmûa-i Tekayâ* adlı esere göre⁹⁴, İstanbul dahilindeki tekkelerin tarikatlara göre dağılımı şöyledir: 1307/1890 yılı itibarıyla Halvetî tekkeleri 89, Nakşibendiye tekkeleri 65, Kadirî tekkeleri 57, Rûfâî tekkeleri 35, Celvetî tekkeleri 22, Mevlevî tekkeleri 5, Şazeli tekkeleri 3'dür. II. Abdülhamid döneminde hazırlanmış bu mecmuada, tüm tekke sayısına oranla Halvetiye'nin 89 tekkeyle birinci sırayı alması, o dönemde Halvetiye Tarikatının oldukça yaygın olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

91. Ebu'l-Vefâ Taftâzânî, *Medhal ile't-Tasavvufi'l-İslamî*, Kahire 1991, s. 245.

92. Ebu'l-Vefâ Taftâzânî, *et-Turuku's-Sufiyye fi Mısır*, (Matbaatü'l-Emane), Kahire 1991, s. 51. Bu eserin önemli bir bölümü, tarafımızdan tercüme edilip, "*Mısır'da Sufî Tarikatların Gelişimi ve Günümüzdeki Durumları*" adı altında A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisinin XXXV. sayısının 535-552 sayfaları arasında yayınlanmıştır.

93. Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, c. II, İstanbul 1314, s. 18; Mustafa Kara, "*Bursa Tekkeleri ve Tasavvufî Hayat Üzerine Genel Bir Değerlendirme*", UÜİFD, S. II, yıl II, c. II, Bursa 1987, s. 87.

94. Bandırmalızâde Ahmet Münib, *Mecmûa-yı Tekâyâ*, (Dersaadet) İstanbul 1306, ss. 1-16. Halvetîlik, tasavvuf tarihinde en çok kol ve şubelere ayrılan bir tarikat olması dolayısıyla, gerek bizim yararlandığımız mecmualarda, gerekse diğer kaynaklarda, Halvetiye ile ilgili tekke sayısı verilirken, kol ve şubeleri ayrı birer tarikat gibi sayılmıştır. Kanaatimizce, çok küçük teferruatla farklı bir isimle anılan bu alt kol ve şubeleri, kemiyet açısından bakıldığında, Halvetiye'nin dışında saymak yanlış olur. Bu sebeple biz, yukarıda, Halvetiye Tarikatına ait rakamları verirken Ruşeniye, Gülşeniye gibi kol ve şubeleri Halvetiye altında toplayarak, verdik.

Aynı dönemde yazılan Tabibzâde Mehmed Şükrü Efendi'nin *Mecmûa-yı Tekâyâ*'sında, İstanbul'daki Halvetî tekkelerinin sayısının 80 olduğunu görüyoruz⁹⁵. İstanbul'daki tekkeler hakkında Temmuz 1921 itibariyle yapılan, o dönemin en son çalışmalarından birinde de, İstanbul'da 258 tekke olduğu, yine bu listeye göre Nakşibendilik artış göstererek, 60 tekkeyle birinciliği alırken, Halvetiyye 57 tekke ile sayı açısından ikinci tarikat olmuştur⁹⁶. Yine aynı yüzyılda, Anadolu'nun önemli tasavvuf merkezlerinden Amasya'da mevcut 30 tekkeden, 17 tanesi Halvetiye, 6 tanesi Nakşibendiye, 2 tanesi Mevleviye, 2 tanesi Kadiriyye, 1 tanesi Rıfaiyye Tarikatına ait olduğu kaydedilmektedir⁹⁷. Burada kemiyet bakımından tekkelerinin diğer tarikatlardan oldukça farklı olduğu açıkça görülen Halvetiye Tarikatının, mensupları açısından da, diğer tarikatlara oranla daha ileri durumda bulunduğu doğrulanmış olmaktadır.

Diğer taraftan, Osmanlı padişahlarının yirmi birinin Halvetiye Tarikatına mensub bulunması, bu tarikatın hem keyfiyet, hem de kemiyet açısından, Osmanlı toplumunda etkin olduğunu göstermesi yönüyle mühimdir⁹⁸. Osmanlı padişahlarının bu tarikata mensubiyetleri kesin olmasa bile, Yükseliş Dönemi padişahlarının çoğunun yanında bir Halvetî şeyhinin yer alması, bu görüşü genel anlamda destekler mahiyettedir. Halvetî şeyhi *Çelebi Halife* (ö.912/1506)'nin II. Bayezid'le iyi ilişkileri, hatta onun sohbetlerine devam etmesi⁹⁹, *Sünbül Sinan Efendi* (ö.936/1529) ile Yavuz Sultan Selim'in görüşmesi ve ona oldukça saygılı davranması¹⁰⁰, *Merkez Muslihiddin Efendi'nin* (ö.959/1552), Kanunî Sultan Süleyman'ın yanında savaflara katılması¹⁰¹ gibi bir çok olaylar, özellikle Yükseliş Döneminde padişahlarla, Halvetî şeyhleri arasında çok sıkı bir ilişkinin var olduğunu isbat eder mahiyettedir.

Halvetiye Tarikatı sadece Osmanlı Padişahları değil, siyaset, askerlik, fikir ve sanat dünyasının önde gelenlerinin de, bu tarikattan doğrudan veya dolaylı olarak feyz aldıklarını görüyoruz. Bunlardan *Büyük Cevdet*

95. Tabibzâde Mehmed Şükrü, *Mecmua-yı Tekâyâ*, ss. 1-80.

96. Anderson Samuel, "The Dervish Orders of Constantinople", The Muslim World, Newyork 1966, c. XII, s. 53.

97. Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. I, ss. 226-252.

98. Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, ss. 448-449; Y. Nuri Öztürk, *Tasavvufun ruhu ve Tarikatlar*, (Sidre Yayıncılık) İstanbul 1988, ss. 202-203.

99. el-Hulvî, *Lemezât*, vv. 153b-157a; Sinadeddin Yusuf, *Menâkıb-ı Şerif*, vv. 4a-4b; İrfan Gündüz, *Osmanlılarda Devlet Tekke Münasebetleri*, İstanbul 1984, s. 67; Mayer, "Osmanlı Devletinde Ulemâ-Meşâyih Münasebetleri", çev. H. Zamanlı, KAM, S. IV, Yıl IX, Ekim 1980, s. 55.

100. el-Hulvî, a.g.e., v. 160b; Sinaneddin Yusuf, a.g.e., vv. 6b-7a.

101. Sinaneddin Yusuf, *Menâkıb-ı Şerif*, v. 11a.

Paşa, Namık Paşa, Şam Valisi Hacı Ali Paşa gibi bir çok devlet adamının etkilendiğini görüyoruz¹⁰².

Görüldüğü gibi Halvetilik gerek keyfiyet, gerekse kemiyet olarak Türk insanını ve toplumunu en fazla etkilemiş bir tarikat olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Halvetilik sadece Anadolu'da değil, diğer bir çok İslâm ülkesinde de yaygın tarikatlar arasına girmiştir. *İbrahim Gülşenî* tarafından Kahire'de kurulan zaviye ile birlikte Mısır'da en yaygın tarikatlar arasındadır¹⁰³. Oradan da, aynı kanalla *Sudan*¹⁰⁴, *Mağrib* ülkelerinden *Cezayir*, *Tunus*'da ve *Hicaz* bölgesinde yayılmıştır¹⁰⁵. Bu kanaldan *Afrika*'nın iç kesimlerinde yayılan Halvetiye kolları, İslâm'ın yayılmasında önemli bir rol üstlenmişlerdir¹⁰⁶. Yine bu tarikat *Bulgaristan*¹⁰⁷, *Yunanistan*¹⁰⁸, *Arnavutluk*¹⁰⁹, *Eski-Yugoslavya*¹¹⁰ (bugünkü Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nde) ve Uzak-Doğu ülkelerinden *Endonezya*'da¹¹¹ oldukça yaygın olduğu görülmektedir.

III. HALVETİYYE TARİKATI SİLSİLESİ VE TAHLİLİ

Tarikatlarda şeyhden şeyhe ulaşarak tarikat pîrine, ondan da yine şeyhten şeyhe, böylece Hz. peygamber'e kadar ulaştığı kabul edilen zincire *silsile* denir¹¹². Bununla ilgili olarak mutasavvıflar, silsilenin nikâh-ı

102. Y. Nuri Öztürk, *Kuşadalı İbrahim Halvetî Hayatı, Düşünceleri, Mektupları*, (Fatih yayınları) İstanbul 1982, s. 26.

103. İlk defa erken dönemde Mısır 1517'de Osmanlılar tarafından alınmadan önce İbrahim Gülşenî kanalıyla Halvetiye tekkeleri kurulmuştur. (Bkz. *Menâkıb-ı İbrahim Gülşenî*, TTK Kütüphanesi, Yazma Eserler, no: 774, vv. 94a-95b; Taftazânî, *et-Turuku's-Sufiyye fi Mısır*, s. 51. Ayrıca bkz. Trimingham, *The Sufi Orders in Islam*, s. 76; Martin, "A Short History of The Khalwati Dervishes", s. 295) Halvetiye Tarikatının daha sonra Mustafa el-Bekrî ve müridi Şeyh Hafnavî (ö.1181/1768) kanalıyla Mısırda oldukça yaygın olduğunu görüyoruz. (Bkz. Abdurrahman el-Cebertî, *Acâibu'l-Asâr fi't-Terâcîmi ve'l-Ahbâr*, c. I, (Dâru'l-Cil) Beyrut tarihsiz, ss. 341-351; Martin, a.g.m., s. 298).

104. Ahmed Al-Shahi, "Sufism in Modern Sudan (I)", *Islam in The Modern World* içinde, London 1983, s. 58.

105. Trimingham, a.g.e., s. 77.

106. Martin, *A Short History of Islamic Orders*, s. 276.

107. Frederick De Jong, "Notes on Islamic Mystical Brotherhoods in Northeast Bulgaria", *Der Islam*, c. 63, S. II, Berlin-Newyork 1986, s. 305.

108. Trimingham, a.g.e., s. 76.

109. Alexandre Popovic, "Osmanlı Sonrası Dönemde Güney-Doğu Avrupa'daki Müslüman Tarikatlar" çev. Osman Türer, *İlim ve Sanat*, S. 37, Kasım 1993, s. 64.

110. Mehmet İbrahimi, "Eski Yugoslavya Sınırları Dahilinde Tarikat Hareketlerinin Tarih İçindeki Gelişimi ve Önemi", (Bu makale Université Libre de Bruxelles Orientalisque dergisinde yayınlanmış, yazar tarafından Türkçe'ye aktarılmıştır), *Vakıflar Dergisi*, c. XXIV, Ankara 1994, ss. 298-299.

111. Martin Van Bruinessen, "Tarikatların Güneydoğu Asya'daki Kökleri ve Gelişimi", çev. Ahmet Delidağ, *İlim ve Sanat*, S. 40, Şubat 1996, s. 76.

112. Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 199.

manevî olduğunu, nasıl nikâh ile insanların nesli, meşru bir şekilde devam ediyorsa, manevî nikâh tabir ettikleri silsileyle de tarikat geleneğinin devam ettiğini söylerler.¹¹³ Böyle bir zincirle Hz. Peygamber'e bağlı olmayan şahsın, tarikat bünyesinde irşada ehliyeti kabul edilmediği gibi, manen yetişmesi ve gelişmesi de mümkün değildir.

Tarikatların en önemli özelliklerinden biri olan Hz. Peygamber'e kadar ulaşan kesiksiz bir silsileye sahip olmaları şartını, *Azîz Mahmûd Hüdâyî* (ö. 1038/1623), "*Tevhiddin istifade için, mutlaka kesiksiz bir silsileye sahip bir mürid-i kamil tarafından telkin edilmesinin zorunlu olduğu*" şeklinde ifade eder¹¹⁴.

Tarikat silsilelerinin ortaya çıkışı da, muhtemelen tarikatların oluşmaya başladığı XIII. yüzyıldan sonradır. Çağdaş araştırmacı *M. Kamil eş-Şeybî*, aynı tesbiti yaptıktan sonra, silsilelerin tasavvufun zayıflamasıyla birlikte insanların ve müridlerin ilgisini çekmek üzere ortaya atıldığı görüşünü ileri sürer¹¹⁵. Ancak eski tasavvuf kaynaklarına baktığımız zaman bu görüşünün zayıf olduğunu görürüz. *Kuşeyrî* (ö.465/1073), kendi hocalarını sened şeklinde verirken¹¹⁶, *İbn Nedim* (ö.377/987) de, *Fihrist*'inde Muhammed bin İshak'tan rivayetle, Ebu Muhammed el-Huldî adlı mutasavvıfa ait Cüneyd-i Bağdadî'den başlayarak, Enes bin Malik'e kadar ulaşan silsileye benzeyen bir isnattan bahsetmektedir¹¹⁷.

Kanaatimizce bunlar, sadece o şahısların kendilerini bağlayan, bugünkü anlamıyla silsile olarak nitelendiremeyeceğimiz, her hangi bir tarikata ait olmayan senedlerdir. Ayrıca, mutasavvıfların, hocalarını sened şeklinde ifade etmeleri, ilk mutasavvıfların muhaddis olmaları ve hadis ilmiyle meşgul olmalarından¹¹⁸ kaynaklanan bir gelenek olabilir. Burada, bize göre belirtilmesi gereken nokta, silsilelerin oluşması, tarikatların ortaya çıkmaya başladığı dönemden sonradır.

Diğer taraftan her hangi bir tarikatın silsilesini ele aldığımız zaman, iki kategoriden oluştuğunu görüyoruz. Bunlardan birinci kısım, tarikatın esas kurucusu sayılan ve tarikatın genellikle adını aldığı zattan, Hz. Pey-

113. İsmail Hakkı Bursevî, *Silsilenâme-i Celvetî*, (Haydarpaşa Hastanesi Matbaası), İstanbul 1291, ss. 5-6. Ayrıca silsilenin tarikatların gelişimindeki yeri ve önemi için bkz. Trimmingham, *The Sufi Orders in Islam*, ss. 10-15.

114. H. Kamil Yılmaz, *Aziz Mahmud Hüdâyî Hayatı, Eserleri, Tarikatı*, (Erkam Yayınları) İstanbul 1990, s. 152.

115. Mustafa Kamil eş-Şeybî, *es-Sıla Beyne't-Tasavvuf ve 'Teşeyyu'*, Beyrut 1982, c. I, s. 467.

116. Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, tah. Maruf Zerîk-Ali Abdülhamid Baltacı, Beyrut 1413/1993, s. 297.

117. İbn Nedim, *el-Fihrist*, (Daru'l-Marife) Beyrut tarihsiz, s. 260.

118. H. Kamil Yılmaz, *Tasavvufî Hadis Şerhleri ve Konevî'nin Kırık Hadis Şerhi*, (MÜİV Yayınları) İstanbul 1990, ss. 33-47.

gamber'e kadar olan isnadı teşkil eder. Ancak, bu kısımdaki şahısların hayatına tarihî açıdan baktığımızda, bunların birbirleriyle buluşmuş ve görüşmüş olmaları mümkün görünmemektedir. Bizim burada, Halvetîlikle ilgili aşağıda vereceğimiz silsilenin başında yer alan Hz. Ali'nin, 29/661 yılında, hemen kendinden sonra gelen Hasan el-Basrî'nin 110/728 yılında vefat ettiği göz önüne alınırsa, ikisinin görüşmüş olmaları tarihî yönden mümkün görünmemektedir. Bu örnekte olduğu gibi, silsileler incelendiğinde, bazı silsilelerde yer alan bir kısım şeyhlerin birbirleriyle görüştüklerinin tarihen mümkün olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Mutasavvıflar bu durumu "üveysîlik", yani bir şeyhin, kendisinden önce yaşamış başka bir şeyhin ruhaniyetinden feyiz alarak, mânen görüşme yolu ile yetişebileceği şekilde izah etmeye çalışmışlardır¹¹⁹. Ancak, bu yorumun subjektif yönü ağır bastığı için ilmî olarak tesbit etmek güçtür. Kanaatimizce silsilelerdeki bu birinci kısım, ananevî olmaktan başka bir değer ifade etmemektedir.

Bu silsilelerde, tarikatın kurucusundan sonra isnadda yer alan şahıslar için aynı problem söz konusu değildir. Çünkü, tarikatın kurulmasından sonra, şeyh, halifeler yetiştirmekte ve tarikat canlı bir şekilde devam etmektedir. Bu sebeble de silsilenin tarikatın kurucusu sayılan şeyhden sonrası, birinci kısma göre daha sıhhatli ve gerçekçi gözükmektedir.

Bilindiği gibi İslâm kültüründe silsile, başka bir deyişle isnad, Hadis ilmiyle birlikte ortaya çıkmış, orijini tamamıyla İslamî olan bir gelenektir¹²⁰. Kanaatimizce, tarikat silsilelerinden asırlarca önce ortaya çıkan hadis ilmindeki isnad geleneğinin, tarikatlardaki silsile anlayışına etkisi olduğu söylenebilir. Ancak, tarikatlardaki silsile, manevî bereketin şeyhten şeyhe aktarılması yönüyle, rivayet edilen hadis metninin aktarılmasına dayalı hadis isnadından ayrılmaktadır. Anlaşılacağı üzere, silsile ile isnad arasındaki şekli bir benzerliğe rağmen, muhteva ve fonksiyon açısından da birbirinden farklı oldukları unutulmamalıdır.

Tasavvuf tarihi boyunca, tarikat geleneğinde iki esaslı silsile kabul edilegelmiştir. Bunların biri Hz. Ali'ye, diğeri Hz. Ebubekir'e nisbet olunur. Hz. Peygamber'in Hz. Ebubekir'e zikir olarak Lafza-i Celâli, Hz. Ali'ye Kelime-i Tevhîd'i telkin ettiği belirtilir¹²¹. Bu anlayışa göre, Hz.

119. Ahmed Yaşar Ocak, *Veysel Karanî ve Üveysîlik*, (Dergâh Yayınları) İstanbul 1982, s. 103; A.S. Husseinî, "Uways al-Qarânî and The Uwaysî Sâfis", The Muslim World, Newyork 1967, S. 57, s. 112.

120. Talat Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, (AÜİF Yayınları) Ankara 1988, s. 176.

121. Sinan bin Yakub, *Sünen-i Meşâyih-i Halvetiyye*, v. 153a; Mustafa b. Ali Bolevî, *Adâbu't-Turuk*, İstanbul 1290, s. 6.

Peygamber, Mekke'den Medine'ye hicret esnasında saklandıkları mağarada bağdaş kurup, oturmuş olan yol arkadaşı Hz. Ebubekir'in kulağına kalbî zikri üç defa telkin ettiği kabul edilir¹²².

Yine, rivayete göre bir gün Hz. Ali, Peygamberimizden, Allah'a en yakın, kullara en kolay yolu göstermesini istemiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber, huzurlarında Hz. Ali'ye diz çöktürüp, gözlerini yumdurmuştur. Kendisine bu durumda üç defa açıktan "*Lâilâhe illallah*" cümlesini tekrar etmesini söylemiş, Hz. Ali de tekrar etmiştir¹²³. Ancak burada şunu kabul etmek gerekir ki; bu olaylara ait sahih ve muteber hadis kitaplarında ve tarihî kaynaklarda bu tür rivayetlere rastlamak mümkün değildir. Sonradan ortaya çıkmış olan bu tür rivayetler tasavvuf ve tarikat erbabı tarafından zamanla kabul edilegelmiştir.

Tarikatlar zamanla bu iki olaya dayanarak, silsileleri Hz. Ebubekir'e ulaşanlar ve zikr-i hafiyi esas alanlar, Bekrî; silsileleri Hz. Ali'ye ulaşip, zikr-i cehrî'yi esas alanlar, Alevî Tarikatlar¹²⁴ şeklinde isimlendirilmişlerdir. Bu anlamda Halvetiye Tarikatı, Alevî Tarikatlar kategorisine girmektedir.

Bu açıklamalardan sonra, Halvetiyye silsilesini, tarikatın kurucusu kabul edilen *Pir Ömer Halveti*'ye kadar olan bölümünü ve bu zâtların vefat tarihlerini, silsilenin ilmî bir tahlilinin yapılmasına yardımcı olacağı düşüncesiyle vereceğiz¹²⁵.

122. Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, s. 241; Gölpınarlı, *Mevlanâdan Sonra Mevlevîlik*, (İnkılap Kitabevi) İstanbul 1953, s. 199; Massignon, "*Tarikat*", İA, İstanbul 1974, c. XII, s. 3.

123. Harîrîzâde, "*Fethu'l-Esrâr Şerh-i Virdi's-settâr*", s. 121; Sadık Vîcdanî, *Tomar*, ss. 10-11. Muteber hadis kitaplarında zikredilmeyen bu rivayete menâkıbnâmelerde rastlamak mümkün olmaktadır. Hatta Halvetîler, bu olayı "*Hadis-i Silsile*" diyerek nitelendirmişler ve menâkıbnâmelerde özel bir yer vermişlerdir. Bkz. Ömer el-Fuâdî, *Menâkıb-ı Şerîf*, ss. 25-27; Yusuf Sinaneddin, *Menâkıb-ı Şerîf*, v. 2b.

124. Burada Alevî kavramı günümüzde algılandığı şekliyle değil, sadece Hz. Ali'ye mensubiyeti açısından ve silsile olarak Hz. Ali'ye dayanan tarikatlar şeklinde anlaşılmalıdır.

125. Bu silsilenin tesbitinde, şu kaynaklardan yararlanılmıştır. Niyazî-i Mısırî, *Mevâidü'l-İrfan*, vv. 59a-60b; Aynı müellif, *Risâle-i Vahdet-i Vücûd*, vv. 69b-70a; Sinan bin Yakub, *Sünen-i Meşâyih-i Halvetiyye*, vv. 155a-155b; Muhammed bin Hasan, *el-Adâbu's-Seniyye*, vv. 24b-28b; İsmâil Belîğ, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfan*, s. 191; Atayî, *Hadâiku'l-Hakâyk*, s. 62; Harîrîzâde, *Tıbyan*, c. I, v. 65b, c. III, v. 134a; Vassaf, *Sefîne*, c. III, s. 92; Bandırmalîzâde, *Mir'âtu't-Turuk*, ss. 26-42; es-Sünbülî, *Esmâr-ı Esrâr*, ss. 15-16, s. 43; el-Bolevî, *Adâbu't-Turuk*, ss. 17-18; Ahmet Rifat, *Lugat-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye*, (Mahmud Bey Matbaası) İstanbul 1299, c. IV, s. 244; Abdullâh Ekiz, *Sinan Ümmî ve Ahfâdı*, Ankara 1962, ss. 23-25.

1. Hz. Muhammed (s.a.v)
2. Hz. Ali (ö.29/661)¹²⁶
3. Ebu'l-Saîd Hasan bin Yesâr el-Basrî (ö.110/728)¹²⁷
4. Şeyh Habîb el-A'cemi¹²⁸
5. Şeyh Dâvud et-Taî (ö.165/782)¹²⁹
6. Şeyh Ma'ruf Ali el-Kerhî (ö.200/815)¹³⁰
7. Şeyh Seriiyyü's-Sakatî (ö.253/867)¹³¹

126. Halvetiye Tarikatının farklı kol ve şubelerinde silsilede yer alan isimler, genel olarak aynı olmasına rağmen özellikle Hz. Ali'den sonraki isimler değişiklik göstermektedir.
127. *Hasan el-Basrî*, tabîinden olup, 21/642 yılında Medine'de doğmuştur. Babasının daha önce köle olduğu rivayet edilir. Annesi, Hz. Peygamberin eşlerinden Ümmü Seleme'nin azatlı kölesidir. Hasan el-Basrî'nin konuşmalarında çok etkili olduğu ve güçlü bir hatip olduğu anlatılır. Bir çok İslamî disiplinin doğuşunda tesiri olan bu büyük zât, 110/728 yılında Basra'da vefat eder. (Bkz. Ferîdüddin Attar, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, haz. Orhan Yavuz, (Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları) Ankara 1988, ss. 62-76; Ebu Nuaym İsbahânî, *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Asfiyâ*, (Daru'r-Reyyan li't-Türâs) Kahire 1987, c. II, s. 131-161; Hucvîrî, *Keşfu'l-Mahcûb*, Beyrut 1980, ss. 294-295; Kelabâzî, *et-Taarruf li Mezhebi Ehli'l-Tasavvuf*, tah. Mahmud Emin en-Nurî, Kahire 1992, s. 36; İbn-i Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, Haydarabad, 1325-1327, ss. 263-270; İbn-i Hallikan, *Vefeyâtü'l-A'yân*, Bulak 1299, c. I, ss. 160-161; Şa'ranî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Kahire (tarihsiz), ss. 25-26; A.J. Arberry, *Muslim Saints and Mystics*, London 1966, s. 19; Margaret Smith, *Readings From The Mystics of Islam*, London 1950, ss. 8-9; Hayranî Altıntaş, *Tasavvuf Tarihi*, ss. 59-65).
128. *Habîb el-A'cemi*, İran asıllı olup, Basra'ya yerleşmiştir. İbn-i Sirin ve Hasan el-Basrî'den hadis rivayet etmiştir. Daima Hasan-ı Basrî'nin meclisinde bulunur ve ondan istifade ederdi. (Bkz. Attar, *Tezkire*, ss. 82-87; Ebu Nuaym, *Hilye*, c. VI, ss. 149-155; İbn-i Hacer, *Tezhib*, c. II, s. 189; Hucvîrî, a.g.e., ss. 297-298; İbnü'l-Mulakkan, *Tabakâtü'l-Evliyâ*, tah. Nureddin Şureybe, Kahire 1983, ss. 182-186; Nebhanî, *Camîu Kerâmâtü'l-Evliyâ*, Kahire 1984, c. II, ss. 18-20; Arberry, a.g.e., s. 32-38).
129. *Davud et-Taî*, kendisi Ebu Hanife'nin öğrencilerindendir. Habîb-i Raî'den etkilenip, tasavvuf yoluna girmiştir. Bu olaydan sonra tüm kitaplarını Fırat Irmağına attığı rivayet edilir. İbrahim Ethem'in çağdaşı idi. 160/777 ve 165/782 tarihleri arasında bir yılda vefât etmiştir. (Bkz. Attar, *Tezkire*, ss. 244-250; Ebu Nuaym, *Hilye*, c. V, ss. 335-367; Kuşeyrî, *Risâle*, ss. 422-423; Hucvîrî, a.g.e., ss. 320-321; İbn-i Hacer, a.g.e., c. I, s. 203; İbn-i Mulakkan, a.g.e., ss. 200-204; Lamiî, *Nefehâtü'l-Üns Tercümesi*, ss. 94-95).
130. *Ma'rûf el-Kerhî*, hristiyan bir aileden dünyaya geldiği rivayet edilir. Bağdat tasavvuf ekolünün önde gelenlerinden bir zâttır. Kabri Bağdattadır. (Bkz. Sülemî, *Tabakâtü's-Sufiyye*, Kahire 1986, ss. 83-90; Hucvîrî, a.g.e., ss. 325-326; Kuşeyrî, *Risâle*, ss. 427-428; İbnü'l-Cevzî, *Sıfau's-Safve*, Beyrut 1989, c. II, ss. 210-214; Lamiî, *Nefehâtü'l-Üns Tercümesi*, s. 92; Şa'ranî, *Tabakât*, ss. 60-61; Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, *Menâkıbu Ma'rufi'l-Kerhî ve Ahbâruhu*, tah. Abdullah el-Cebbûrî, Beyrut 1985, ss. 47-56; Arberry, a.g.e., ss. 161-165).
131. *Seriiyy es-Sakatî*, Ma'ruf Kerhî'nin öğrencisi ve Cüneyd-i Bağdadî'nin dayısıdır. Bağdat tasavvuf ekolünün önde gelenlerindendir. Bağdat ekolünden haller hakkında ilk açıklamaları, Seriiyy Sakatî, yapmıştır. (Bkz. Sülemî, *Tabakât*, ss. 48-55; Ebu

8. Şeyh Ebu'l-Kasım Cüneyd el-Bağdadî (ö.297/910)¹³²

Buraya kadar olan silsile, *Kadiriyye*, *Mevleviyye*, *Bayramiyye*, *Sühreverdiyye*, *Desûkiyye* gibi, silsilesi Hz. Ali'ye ulaşan pek çok tarikatta aynıdır¹³³.

9. Şeyh Mîmşâd Dineverî (ö.299/912)¹³⁴

10. Şeyh Muhammed Dineverî (ö.340/951)¹³⁵

11. Şeyh Muhammed el-Bekrî (ö.380/990)¹³⁶

12. Şeyh Vecîhuddin¹³⁷ (ö.442/1050)¹³⁸

13. Şeyh Ömer el-Bekrî (ö.487/1094)¹³⁹

Nuaym, *Hilye*, c. X, ss. 116-128; Kuşeyrî, *Risâle*, ss. 417-419; İbnu'l-Mulakkan, *Tabakât*, ss. 160-165; Lamîî, *Nefehâtü'l Üns Tercümesi*, ss. 106-107, Arberry, a.g.e., ss. 166-172).

132. *Cüneyd el-Bağdadî*, züccaciyelek yapan bir zatın oğlu olup, Seri Sakatî'nin yeğeni-
dir. Haris muhasibî ile arkadaşlık etmiş olan Cüneyd tasavvufta Bayezid-i Bis-
tamî'nin sekr ekolüne karşı sahy ekolünün temsilcisi kabul edilir. Döneminin meş-
hur alimlerinden İbrahim bin Halid bin Seman Ebu Sevr el-Kelbî'den fıkıh ilmini
tahsil etti. (Bkz. Sülemî, *Tabakât*, ss. 155-163; Ebu Nuaym, *Hilye*, c. X, ss. 255-
287; Kuşeyrî, aynı eser, ss. 430-431; Hucvurî, aynı eser, ss. 340-342; İbn-i Mulak-
kan, *Tabakât*, ss. 126-174; Nebhanî, *Camîu Keramâti'l-Evliyâ*, c. I, ss. 11-14;
Şaranî, *Tabakât*, ss. 72-74; Arberry, *Muslim Saints*., ss. 199-213).

133. Mehmed Samî, *Esmâr-ı Esrâr*, ss. 4-14.

134. *Mîmşad ed-Dineverî*, Dinever civarının önde gelen mutasavvıflarındandır. (Bkz.
Ebu Nuaym, *Hilye*, c. X, ss. 353-354; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatü's-Safve*, c. IV, s. 73; Ku-
şeyrî, *Risâle*, s. 413).

135. *Muhammed ed-Dineverî*, döneminin meşhur mutasavvıflarından Yusuf bin Hüseyin,
Ebu Muhammed Cerîrî, Ebu Abbas bin Âta gibilerle aynı dönemde yaşamış, öncele-
ri Nisabur'da halka marifet lisaniyle vaazlar vermiş, oradan da Semerkand'a gide-
rek, hayatının sonuna kadar burada yaşamıştır. (Bkz. Sülemî, *Tabakât*, ss. 475-478;
Ebu Nuaym, *Hilye*, s. 383; Kuşeyrî, *Risâle*, ss. 412-413; Şaranî, *Tabakât*, s. 104).

136. *Şeyh Muhammed Bekrî*, Şeyh Muhammed Dineverî'nin akrabalarındandır. Kudüs'te
doğmuştur. Gençliğinde Muhammed Dineverî ile tanışmış, onunla hac yaptıktan
sonra, birlikte Bağdat'a dönmüşler. Bağdat'ta on yıl kadar şeyhinin yanında kalmış
ve ona hizmet etmiştir. Ömrünün sonunda haccettikten sonra doğum yeri olan
Kudüs'e dönmüş ve 380/990 yılında vefat etmiştir. (Bkz. Mahmud Cemaleddin el-
Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye ez Lemezât-ı Ulviyye*, millet Kütüphanesi (Ali Emiri,
Şer'iyye Böl.), no: 1100, vv. 100a-101b; Vicdanî, *Tomar*, s. 10, dipnot 2)

137. Bazı silsilelerde, "*Vahyuddin*" şeklinde verilen (Bkz. Niyazî-i Mısırî, *Mevâid*, v.
60a) bu zat, Şeyh Kadî Ömer Vecihuddin'dir. Sadık Vicdanî'nin tesbit ettiği gibi
Halvetilikle ilgili pek çok silsilede Şeyh Vecihuddin'in adı istinsah ve okuma hatası
olarak yanlış kaydedilegelmiştir. Ayrıca Vecihuddin ismi, şu şekillerde yanlış oku-
nagelmıştır: Vecihuddin, Vahyuddin, Vahduddin, Vahiduddin, Vasiyuddin, Radiy-
yuddin. (Bkz. Vicdanî, *Tomar*, s. 7)

138. *Kadî Ömer Vecihuddin*, Sührever'de doğmuş, Bağdat'ta ilim tahsil etmiştir. Şeyh
Vecihuddin, 442/1050 yılında vefat etti. (Bkz. el-Hulvî, *Lemezât*, vv. 100b-102b)

139. *Şeyh Ömer el-Bekrî*, şeyhi Şeyh Vecihuddin'in yanında çocukluğundan otuz yaşına
kadar kalmış ve manen yetişmiştir. Şeyh Ömer el-Bekrî, Abbasiler döneminde yaşa-
mış ve 487/1094 yılında vefat etmiş, Dineverdeki evinin bahçesine defnedilmiştir.
(Bkz. El-Hulvî, *Lemezât*, vv. 103a-103b; Vicdanî, *Tomar*, s. 11, dipnot 1).

14. Şeyh Ebu Necîb Sühreverdî (ö.598/1201)¹⁴⁰

15. Şeyh Kutbuddin el-Ebherî (ö.622/1225)¹⁴¹

16. Şeyh Muhammed Sincanî¹⁴²

17. Şeyh Şehabeddin Tebrîzî (ö.702/1302)¹⁴³

18. Şeyh İbrahim Zahid Geylanî (ö.705/1305)¹⁴⁴

Silsile burada ikiye ayrılır. Buradan sonra *İbrahim Zahid Geylanî*'nin halifelerinden *Şeyh Ahî Muhammed Harezmi* ile Halvetiye Tarikatı başlayıp, devam ederken; *Şeyh Safiyyuddin Erdebilî* ile Safeviyye, diğer ismiyle Erdebiliyye Tarikatı ortaya çıkacaktır¹⁴⁵.

19. Şeyh Ahî Muhammed (ö.780/1378)¹⁴⁶

20. Şeyh Ömer Halvetî (ö.800/1397)¹⁴⁷

140. *Ebu Necib Suhreverdî*, Vecihuddin el-Kadî'nin başhalifesidir. Bağdat'ta Abbâsî halifesi Nasır li-Dinillah zamanında yaşamış, 598/1201 tarihinde vefat etmiş, Bağdat'ta Dicle kenarına defnedilmiştir. (Bkz. el-Hulvî, *Lemezât*, vv. 104a-105a)

141. *Şeyh Kutbuddin el-Ebherî*, Semerkand'ın Ebher köyünde doğdu. İlim tahsili için Azerbaycan'da oradan da, Bağdat'a gitti. Şeyh Ebherî, Moğol hücumlarına dayanamıyarak, muhasara esnasında vefat etti. Şam'da kendi tekkesinde medfundur. (Bkz. el-Hulvî, *Lemezât*, vv. 106b-108a).

142. Bu zat hakkında Tabakât kitaplarında bilgi bulunamamıştır.

143. *Şeyh Şehabeddin Tebrîzî*, ismi "*Mahmud*", künyesi "*Şehabeddin*"dir. Tebriz'de doğmuş, Bağdat'ta yetişmişti. Şeyh, 702/1302 tarihinde vefat etmiştir. (Bkz. el-Hulvî, *Lemezât*, vv. 113a-115a).

144. *Şeyh İbrahim Zahid Geylanî*, Azerbaycan bölgesinde Gilân'a bağlı "*Siyaverud*" köyünde doğdu. İlim tahsilini Gilân'da tamamladı. Tarikata intisab etti ve Şeyh Şehabeddin Suhreverdî'nin halifesi Seyd Sadi Şirazî'nin manevî terbiyesiyle yetişti. Bir müddet sonra Sadi Şirazî onu, Gilân'da tasavvufî irşat faaliyetleri sürdüren Şeyh Cemaleddin Ezherî (ö.760/1358)'ye gönderdi. Şeyh Cemaleddin, onu manen yetiştirdikten sonra icazet verdi. Halvetiye Tarikatında ilk defa "*Esma-yı Seb'a*" (yedi isim) ile müridlere sülûk yaptıran, bu zattır. Ondan önce üç isimle sülûk çıkartılıyordu. Halveti tarihinde önemli bir yer tutan İbrahim Zahid Geylanî 705/1305 tarihinde vefat etmiştir (Bkz. el-Hulvî, *Lemezât*, vv. 119b-122a; Harîrîzâde, *Tıbyan*, c. II, vv. 70a-71b; Edward Browne, *A Literary History of Persia*, Cambridge 1977, c. IV, s. 43).

145. Harîrîzâde, *Tıbyan*, c. II, v. 71a.

146. *Şeyh Ahî Muhammed*, Şeyh Muhammed Harezmi olarak bilinir. Horasan'ın Harezmi vilayetinde doğduğunda Harezmi olarak olarak bilinir. Gördüğü bir rüya üzerine, Şeyh İbrahim Zahid Gilanî'ye intisab etti. Şeyhi tarafından hilafetle Harezmi'e gönderildi. Bunu takiben Harezmi'den Gilan'ın Heri kasabasına yerleşti ve vefatına kadar orada kaldı. (Bkz. el-Hulvî, *Lemezât*, vv. 125a-126b).

147. *Şeyh Ömer Halvetî*, Gilan'ın nahiyelerinden Lahcan'da doğmuştur. Daha sonra Harezmi'ye gelip, Şeyh Ahî Muhammed'e bağlanmıştır. Şeyhiyle birlikte Heri'ye gitmiş, amcasının yerine posta oturmıştır. bilahare Tebriz civarında "*Hoy*" kasabasına yerleşmişlerdir. (Bkz. el-Hulvî, *Lemezât*, vv. 128b-131a; Harîrîzâde, *Tıbyan*, c. I, vv. 345b; Hüseyin Vassaf, *Sefîne*, v. II, s. 93)

21. Pîr Ahî Mîrem (ö.812/1409)¹⁴⁸
22. Şeyh Hacı İzzeddin Halvetî (ö.828/1424)¹⁴⁹
23. Şeyh Sadreddin Pîr Ömer Halvetî (ö.860/1455)¹⁵⁰
24. Şeyh Seyyid Yahya Şirvanî (ö.868/11463-64)¹⁵¹
25. Şeyh Pîr Muhammed Erzincanî (ö.869/1464)¹⁵²
26. Şeyh Taceddin Kayserî (ö.860/1455-56)¹⁵³
27. Şeyh Alaaddin Uşşakî¹⁵⁴
28. Şeyh Ahmed Marmaravî (ö.910/1504)¹⁵⁵

148. Şeyh Ahî Mîrem, "Herî" kasabasının "Kelibat" köyünde doğmuştur. Herî ve Şirvan'da ilim tahsil etmiştir. Timur istilası sırasında, Herî'den Timur istilasından dolayı Anadolu'ya gelmiş ve Kırşehir'e yerleşmiştir. Kabri, Kırşehir'in Tepeviran köyündedir. (Bkz. el-Hulvî, *Lemezât*, vv. 133a-134b; Hüseyin Vassaf, *Sefine*, c. III, v. 95; Vicdanî, *Tomar*, ss. 24-25)
149. Şeyh Hacı İzzeddin Halvetî, İzzeddin Türkmanî olarak da bilinir. Şeyh İzzeddin "Şemahî" kasabasında doğmuştur. Şeyh İzzeddin 828/1424 yılında Merağa kasabasında vefat etmiştir. (Bkz. el-Hulvî, *Lemezât*, vv. 136a-138b)
150. Şeyh Sadreddin Pîr Ömer Halvetî, Şirvan bölgesinde Hiyav köyünde doğduğu için nisbet olarak "Hiyavî" denmiştir. Şeyh Sadreddin 860/1455 yılında vefat etti. Kabri, Şirvan'ın nahiyelerinden Künbed-kubûr'dadır. (Bkz. el-Hulvî, *Lemezât*, vv. 139b-141a; Lamiî, *Nefehâtü'l-Üns Tercümesi*, s. 572; Vicdanî, *Tomar*, s. 19)
151. Seyyid Yahya Şirvanî, Şirvan vilâyetinin "Şemahî" nahiyesinde doğmuştur. Babasının adı Bahaeddin'dir. Şeyh Sadreddin Hiyavî'nin hem halifesi ve damadı olmuştur. Şeyh Sadreddin vefat edince, yerine geçme konusunda şeyhin oğlu ile münakaşa etmişler, bunun üzerine Yahya Şirvanî, Şemah'dan ayrılıp, Şirvan'a bağlı Bakû'ye gitmiş, burada şöhreti duyulmuş, etrafına yüzlerce mürit toplanmıştır. Her ne kadar Şeyh Sadreddin'in yerine oğlu geçmişse de, müritler Yahya Şirvanî'nin etrafında toplanmışlardır. Tasavvuf tarihinde ilk defa halifeler yetiştirip, farklı bölgelere gönderen ilk zatın, Yahya Şirvanî olduğu kaydedilir. Bakû'de 868/1463-64 yılında vefat etti. Kabri Bakû'de Hisar içindedir. (Bkz. Lamiî, *Nefehâtü'l-Üns Tercümesi*, ss. 575-578; Mecdi Efendi, *Hadâiku's-Şakâik*, haz. Abdülkadir Özcan, (Çağrı yayınları) İstanbul 1986, s. 288; Sinaneddin Yusuf, *Menâkıb-ı Şerif*, vv. 3b-4a; Kistendilli Süleyman Şeyhî, *Bahru'l-Velâye*, Berlin Kütüphanesi, no: 1683, v. 147a; el-Hulvî, *Lemezât*, vv. 143b-146b; Hocaşâde Ahmed Hilmi, *Ziyâret-i Evliyâ*, İstanbul 1325, s. 37; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, c. IV, s. 632; Hüseyin Vassaf, *Sefine*, c. III, s. 96; Vicdanî, *Tomar*, ss. 25-27).
152. Şeyh Pîr Muhammed Erzincanî, Erzincan'ın Kerliç kasabasında doğmuştur. Döneminin en seçkin müderrislerinden idi. Şeyh Pîr Erzincanî, 869/1464 yılında vefat etmiştir. Kabri, Erzincan Ulu Camii yanındadır. (Bkz. el-Hulvî, *Lemezât*, vv. 149a-151a; B. Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 174).
153. Şeyh İbrahim Taceddin Kayserî, Kayseri'de doğmuştur. 860/1455-56 yılında Kayseri'de vefat etmiştir. (Bkz. el-Hulvî, *Lemezât*, vv. 152b-153b).
154. Ahmed Rifat, *Mir'atü'l-Mekâsîd fî Def'il-Mefâsîd* adlı eserinde "Der Beyân-ı Silsile-i Tarikat-ı Aliyye" başlığıyla Mısıriyye Silsilesini kaydederken, Alaaddin Uşşakî yerine Kabaklı Salahaddin Uşşakî adıyla verilir ki, hiç bir kaynakta bu şekilde rastlamadık. (Bkz. Ahmed Rifat, *Mir'atü'l-Mekâsîd fî Def'il-Mefâsîd*, (Vezirhan Matbaası) İstanbul 193, s. 38).
155. Halvetiyye Tarikatının "Orta Kol" adıyla bilinen "Ahmediyye" şubesinin kurucusu olan Ahmed Şemseddin Marmaravî, Akhisar'ın Marmaracık nahiyesindendir. Zahiri ilimleri öğrendikten sonra Uşak'ın Kabaklı köyünde medfun döneminin büyük veli-

Bu silsilede yer alan isimler, Halvetiye Tarikatının diğer kol ve şubelerinde genellikle aynı olmakla birlikte, Hz. Ali'den sonra yer alan ehlibeyt'e ait bazı isimlerin daha önceleri var iken, sonraları silsilelerde zikredilmemesi hayli ilginçtir¹⁵⁶. Burada, kaydettiğimiz bu silsilede Hz. Ali'den başka ehlibeyt'ten hiç kimse kaydedilmezken, ondan bir asır önce, yine Halveti silsilelerinde Hz. Ali'den sonra, Hz. Hasan ve Hüseyin, silsiledeki Ma'ruf Kerhî'den sonra, Ehl-i Beyt'ten Zeynu'l-Abidin, Muhammed Bakır, İmam Cafer Sadık, İmam Musa Kazım, İmam Ali Rıza gibi Şia imamlarının önde gelenlerinin isimleri¹⁵⁷ zikredilmektedir¹⁵⁸. Burada, ortaya çıkan bu farklılaşmanın sebeplerini daha önce Halvetiye-Safeviye Tarikatı ilişkisinden bahsederken ele aldığımız için, tekrar etmeye gerek duymuyoruz.

Halvetiye Tarikatının başta *Seyyid Yahya Şirvanî*'den sonra dört ana kola ayrıldığını görüyoruz¹⁵⁹. Bu ana kollar şunlardır:

1. Ruşeniyye-i Halvetiyye: Bu kol *Yahya Şirvanî*'nin baş halifesi ve postnişini *Dede Ömer Ruşenî*'nin kurduğu bir koldur¹⁶⁰.

-
- lerinden Alaaddin-i Uşşakî'ye intisab etti. Onun yanında manevî eğitimini tamamlayınca Şeyhi tarafından Manisa'da irşatla görevlendirildi. O esnada İstanbul'da Şeyhler arasında çıkan bir anlaşmazlığı giderdiği için kendisine "Yiğitbaşı" lakabı verildi. 910/1504 yılında Manisa'da vefat etti. (Bkz. Harîrizâde, *Tibyân*, c. I, v. 52a; Vîcdanî, *Tomar*, ss. 91-92; B. Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 197; Aynı yazar, *Aydın Vilayetine Mensub Meşayih, Ulemâ, Şuarâ, Muerrihûn ve Enbânın Terâcim-i Ahvâlî*, (Keşişyan Mabaası) İzmir 1324, ss. 34-35; Hocazâde, *Ziyaret-i Evliyâ*, İstanbul 1325, s. 54).
156. Halvetiye Tarikatının silsilesini ele alan son dönem kaynakları, silsilenin baş tarafını yukarıda verdiğimiz şekilde kaydederler ve bunların hiç birinde Hz. Ali'nin Şia'nın on iki imam kabul ettiği kimselerden hiç biri yer almamaktadır. (Bkz. Atayî, *Hadâikü'l-Hakâyik*, ss. 62-62; Mehmed Samî, *Esmâr-ı Esrâr*, ss. 15-16; Bandırmalîzâde, *Mir'âtü't-Turuk*, ss. 26-27; Vîcdanî, *Tomar*, ss. 2-3; el-Bolevî, *Adâbü't-Turuk*, ss. 17-18).
157. Fığlalı, Ethem Ruhî, *İmamîyye Şiası*, (Selçuk Yayınları) Ankara 1984, ss. 160-168.
158. Yusuf Sinan Efendi, *Menâkıb-ı Şerîf*, vv. 2b-3a. Bu eserde Halvetiye tarikatı silsilesinin baş kısmı şöyle verilmektedir. 1-Hz. Peygamber (s.a). 2-Hz. Ali. 3-Hz. Hasan ve Hüseyin. 4-Hasan Basrî. 5-Habib Acemî. 6-Davud Taî. 7-Maruf Kerhî. 8-Zeynu'l-Abidin. 9-Muhammed Bakır. 10-İmam Cafer Sadık. 11-İmam Musa Kasım. 12-İmam Ali Rıza. 13-Maruf Kerhî... (Aynı eser, vv.2b-3a).
159. Vîcdanî, *Tomar*, s. 40.
160. *Dede Ömer Ruşenî*, Aslen Aydınlı olduğu için "Ruşenî" mahlasıyla anılarmıştı. Hayatının ilk döneminde Bursa'da ilim tahsil etmiş, oradan Karaman'da dervişleri irşatla meşgul kardeşi Alaaddin el-Halvetî'nin yanına giderek, bir müddet tasavvuf terbiyesi almıştı. Kardeşi Alaaddin Halvetî'nin işaret ve tavsiyesi üzerine, Bakî'de bulunan Seyyid Yahya Şirvanî'ye gitmiş ve onun halkasına dahil olarak, manen kendisini yetiştirmiştir. Yahya Şirvanî, kendisini Gence, Karabağ bölgesine tarikatı yaymak için göndermiştir. Daha sonra, İran Şahlarından Sultan Hasan ve Yakup'un ricasıyla Tebriz'e giderek, sultanın yaptırdığı mescid ve zaviyede tasavvufî faaliyetlerini sürdürmüştür. 892/1487 yılında vefat etmiştir. (Bkz. el-Hulvî, *Lemezât*, vv. 179a-181b; Vîcdanî, *Tomar*, ss. 41-42; Vassaf, *Sefîne*, c. III, v. 98; Bandırmalîzâde, *Mir'âtü't-Turuk*, s. 30; B. Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, v. I, s. 69; Serin, *İslâm Tasavvufunda Halvetîler ve Halvetîlik*, ss. 86-87).

2. **Cemaliyye-i Halvetiyye:** Bu kol *Çelebi Halife* olarak meşhur olmuş, *Şeyh Mehmed Çelebi Cemalî*'ye aittir¹⁶¹.

3. **Şemsiyye-i Halvetiyye:** Bu tarikat da Halvetiyye'nin ana kollarından biridir. Bu tarikatın kurucusu *Şeyh Şemseddin Ahmed Sivasî*'dir¹⁶².

4. **Ahmediyye-i Halvetiyye:** Bu kol, *Ahmed Şemseddin Marmaravî*'ye aittir. Halvetî şeyhlerinden *Mehmed Nazmî*'nin Halvetiyye'nin bu koluyla ilgili değerlendirmeleri oldukça ilginçtir. Ona göre bu kola mensub olanların hepsi ümmîdir¹⁶³. Ancak tarikat içi taasubuna tipik örnek teşkil eden bu görüşe cevabı, *Tıbyan* sahibi *Harirîzâde Kemâleddin Efendi* verecektir. *Harirîzâde*, *Şeyh Mehmed Nazmî*'nin haksızlık ettiğini ve bunun doğru olmadığını belirtir¹⁶⁴.

Halvetiye Tarikatı, bu dört ana koldan sonra, bir çok alt şubelere ayrılır. Tasavvuf tarihinde en çok kol ve şubelere sahip tarikat olarak nitelendirilebileceğimiz, hatta bu özelliğinden dolayı tasavvuf ehli tarafından önceleri "*Tarikat kuluçkası*", zamanla "*Tarikat fabrikası*" denilegelmiş-

161. *Şeyh Mehmed Çelebi*, Cemaleddin Aksarayî neslindendir. İlk tahsilini doğum yeri Aksaray'da yaptıktan sonra, medrese ilimleriyle meşgul oldu. Bu arada tasavvufa meyletti. Önce Karaman'da olduğunu duyduğu Abdullah Karamanî'ye, onun vefatından sonra da, Tokat'a giderek Ümmî Şeyh Tahirîzâde'ye intisab etti. Daha sonra Bakû'e olduğunu duyduğu Yahya Şirvanî'ye gitmek üzere yola çıktı. Onun vefat haberi üzerine Molla Piri diye bilinen halifesi, Muhammed Bahâeddin Erzincanî'ye intisab etti. İcazetnâmesini aldıktan sonra, bir süre Amasya'da hizmet veren Cemâl-i Halvetî, II. Bayezid ve Koca Mustafa Paşa'nın daveti üzerine İstanbul'a geldi. Kocamustafapaşa'daki Dergâh'ta postnişin olarak görev yaptı. Yerine Sümbül Sinan'ı vekil bırakarak, hacca gitti. Yolda, Tebük yakınlarında 899/1496 yılında vefat etti. (Bkz. el-Hulvî, *Lemezât*, v. 153b; Sinaneddin Yusuf, *Menâkıb-ı Şerif*, v. 4a; Harirîzâde, *Tıbyan*, c. I, s. 246a; Lamiî, *Nefehâtü'l-Üns Tercümesi*, ss. 579-581; Vîcdanî, *Tomar*, ss. 55-57; Hocazâde, *Ziyâret-i Evliyâ*, s. 40; B. Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, ss. 51-52; Tahsin Yazıcı, "*Fetih'ten Sonra İstanbul'da İlk Halvetî Şeyhleri*", İED, İstanbul 1956, c. II, ss. 91-97; Serin, a.g.e., ss. 98-101; Küçükdağ, *Cemalî Ailesi*, ss. 10-15; M. Serhan Tayşî, "*Cemâl-i Halvetî*", DİA, c. VII, ss. 302-303).

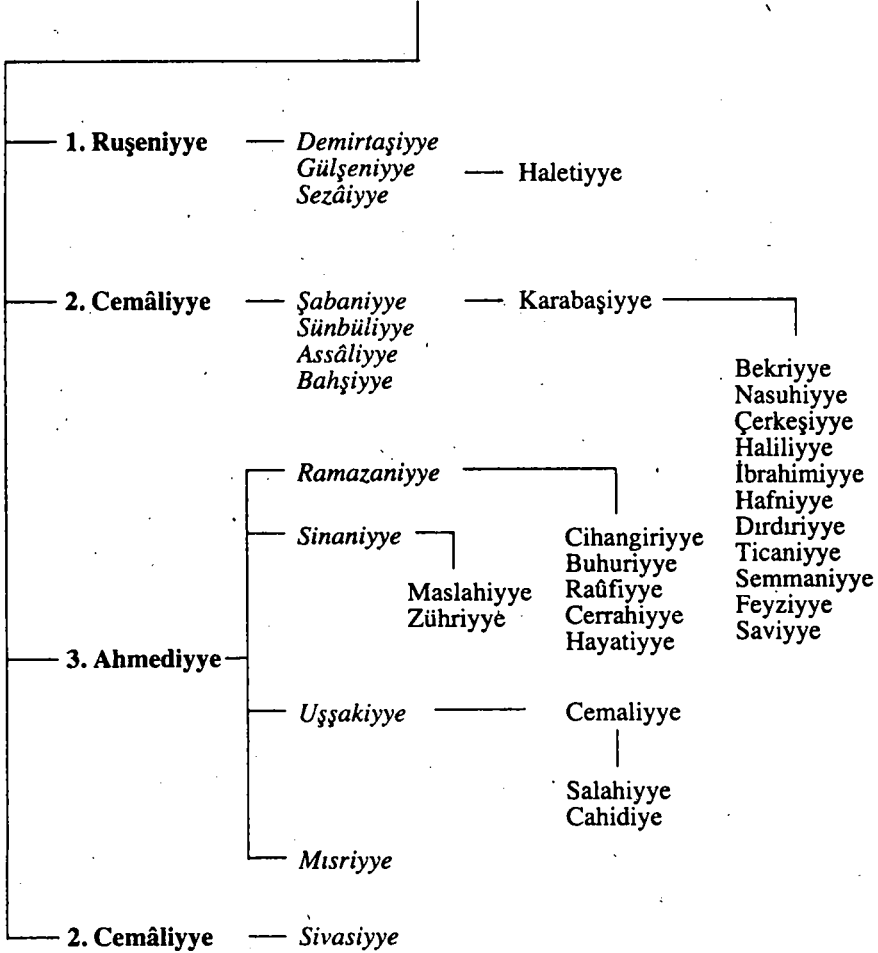
162. *Ahmed Sivasî*, 926/1520 tarihinde Zile'de doğmuştur. Babası Amasyalı Mehmed Efendi'dir. Ahmed Sivasî, Zile'de ilk tahsilini yaptıktan sonra, Tokat'a giderek, devrin âlimlerinden Arakiyecizâde'den o devirde okunan ilimlerin tamamını okuyarak, icazet almıştır. Daha sonra İstanbul'a gitmiş, ilmi seviyesini yükseltmiştir. Gördüğü bir rüya üzerine Hicaz'a gitmiş, oradan da memleketi Zile'ye dönerek, bir müddet müderrislik yapmıştır. Müderrisliği esnasında, Halvetiye şeyhlerinden Şeyh Muslihiddin Efendi'yi intisab etti. Daha sonra Zile'ye gelen Necmeddin Şirvanî'ye intisab eden Ahmed Sivasî kısa bir sürede sülûkunu tamamlamış ve Tokat'a yerleşerek, hizmete başlamıştır. Onun şöhretini duyan Sivas Valisi Hasan Paşa, Sivas'ta yaptırdığı Cami ve tekkenin imamlık ve şeyhliğini kendisine vermek üzere çağırır. Bu davet zerine Sivas'a gelip, yerleşen Ahmed Sivasî, vefat tarihi olan 1006/1579 tarihine kadar orada hizmet eder. (Bkz. Vîcdanî, *Tomar*, ss. 114-115; Serin, a.g.e., ss. 122-123).

163. Mehmed Nazmî, *Hediyetü'l-Ihvan*, v. 145a.

164. Harirîzâde, *Tıbyan*, c. I, v. 52a.

tir¹⁶⁵. *Harîrîzade*'nin *Tıbyan*'ında¹⁶⁶ 27, *Sadık Vîcdanî*'nin *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye*'sinde¹⁶⁷ 40 şube olarak tesbit edilen Halvetiye Tarikatının kol ve şubelerini şematik olarak gösterecek olursak, şu şekilde olur¹⁶⁸.

HALVETİYYE

165. Gölpınarlı, *Tasavvufun Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul 1977, s. 327.

166. *Harîrîzâde*, a.g.e, c. I, v. 346a.

167. *Vîcdanî*, *Tomar*, s. 1. Bir eserde de Halvetiye'nin 170 kadar kolu olduğu kaydedilir-se de (Bkz. Abdurrahman Samî, *Mi'yârü'l-Evliyâ*, İstanbul 1339, s. 491), kaynakların genelinde rastladığımız 40 kol ve şube görüşü, daha ilmi ve makul gelmektedir.

168. *Harîrîzade*, *Tıbyan*, c. I, vv. 65a-65b; *Vîcdanî*, *Tomar*, s. 97.

SONUÇ

Görüldüğü gibi Halvetiyye Tarikatı, tasavvuf tarihi açısından olduğu kadar Türk tarihi ve kültürü açısından da hemen hemen birinci sırayı alabilecek bir tarikattır. Diğer taraftan yaptığımız bu çalışmada da görüldüğü gibi, aynı silsileye ve esaslara sahip diğer tarikatlara rağmen Halvetiye Tarikatının, genel anlamda Osmanlı devleti ve toplumu arasında tutulmasının sebepleri, kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Başlangıçta Halvetiyye ile aynı köke ve silsileye sahip Safeviyye Tarikatı, *Şah İsmail*'le birlikte tam anlamıyla politik bir hüviyete bürünmüştür.

Bununla birlikte Safeviye Tarikatı Osmanlı Devleti için ciddî boyutta tehlike olmaya başlayınca, aynı motifleri taşıyan Halvetiye Tarikatı önem kazandığını gördük. Yani o dönemde şia kökenli faaliyetlerin önüne geçmenin yine onların metoduyla -yani tasavvuf kanalıyla- olabileceği düşünülmeye başlandı¹⁶⁹. O halde Osmanlı Devletinin merkezinde ve ülkenin başka bölgelerinde Halvetiye Tarikatının desteklenmesi gerekiyordu. Bu da ancak, aynı motifleri taşıyan ve politik kulvara yerleşen Safeviyye'ye alternatif olarak Halvetiye Tarikatı'nı ön plana çıkartılması suretiyle oldu. Aynı şekilde "*ehlibeyt*" sevgisinden yola çıkarak Anadolu halkını kendi yanlarına çekmek isteyen Şii'lerin, saf dışı bırakılmaları yine aynı metot kullanılarak gerçekleştirildi.

Yine aynı şekilde İslâm kültür tarihinde, Türklük rengi ağır basan ve kırka yakın şubesi bulunan Halvetiye tasavvuf okulu, tamamiyle sünnî karakterlidir. Özellikle Halvetiliğin alt kol ve şubelerinin kurucuları incelendiği zaman hepsinin Türk olduğunu görürüz¹⁷⁰. İran Şii tesirine karşı Türk Halvetî, Mevlevî, Nakşebendî ve Bayramîliğini tepki ihtiva eden tavrı ve bu tarikatların şeyhlerinin olağan üstü yardımları dikkat çekicidir¹⁷¹. Ayrıca bu ve buna benzer olaylar, tasavvufun yatay bireysel yönünün dışında dikey bir tarzda siyasî bir güç oluşturabilmesine verilebilecek en çarpıcı örneklerdendir.

Diğer taraftan, Osmanlı padişahlarının çoğunun Halvetiye Tarikatına mensub bulunması, bu tarikatın hem keyfiyet, hem de kemiyet açısından, Osmanlı toplumunda etkin olduğunu göstermesi açısından mühimdir¹⁷². Osmanlı padişahlarının bu tarikata mensubiyetleri kesin olmasa bile,

169. Küçükdağ, *Cemalî Ailesi*, ss. 94-95.

170. Bkz. Vicdanî, *Tomar*, ss. 1-118.

171. Aynî, *Hacı Bayram Velî*, s. 145; Cebecioğlu, *Hacı Bayram Velî ve Tasavvuf Anlayışı*, (Muradiye Kültür Vakfı yayınları) Ankara 1994, s. 120.

172. Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, ss. 448-449; Y. Nuri Öztürk, *Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar*, (Sıdre Yayıncılık) İstanbul 1988, ss. 202-203.

Yükseliş Dönemi padişahlarının çoğunun yanında bir Halvetî şeyhinin yer alması, bu görüşü genel anlamda destekler mahiyettedir. Halvetiye Tarikatı sadece Osmanlı Padişahları değil, siyaset, askerlik, fikir ve sanat dünyasının önde gelenlerinin de, bu tarikattan doğrudan veya dolaylı olarak feyz aldıklarını görüyoruz.

Görüldüğü gibi Halvetîlik gerek keyfiyet, gerekse kemmiyet olarak Türk insanını ve toplumunu en fazla etkilemiş bir tarikat olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Halvetilik sadece Anadolu'da değil, diğer bir çok İslâm ülkesinde de yaygın tarikatlar arasına girmiştir.